

Izvorni znanstveni rad
UDK 341.7(497.5 Dubrovnik)(091) "13/15"
Primljeno: 21.12.1999.

BOSANSKI BEGLERBEG, HERCEGOVAČKI SANDŽAKBEG I DIPLOMACIJA DUBROVAČKE REPUBLIKE

VESNA MIOVIĆ-PERIĆ

SAŽETAK: Bosanski beglerbezi i hercegovački sandžakbezi, nesputani hijerarhijom, slobodni u donošenju odluka, nedostatnih prihoda, a ujedno i predstavnici za Dubrovčane vrlo jake i važne države, smješteni u najbližem dubrovačkom susjedstvu, bili su među najvažnijim i najkompliciranijim likovima u dubrovačkoj diplomaciji na Istoku. Najvažniji njeni činitelji, kako u Istanbulu, tako i u Bosni, bili su darovi, novac i usluge, jer su tako nalagale okolnosti, a njenu vještinu je određivala pravilna procjena osobe i pristupa, odnosno potrebnog troška.

Osmanski sultan i Porta jamčili su Dubrovčanima slobodu, mir i sigurnost bilo na osmanskome, bilo na dubrovačkom tlu. Jamčili su im i prosperitet koji je, sažeto rečeno, podrazumijevao zaštitu monopola prodaje dubrovačke soli osmanskim podanicima, urednu opskrbu Republike neophodnim živežnim namirnicama (žitaricama i mesom) s područja Carstva, te neometano trgovačko poslovanje bez ikakvih nameta, carina (od 1521. godine) i drugih ograničenja. Ova su jamstva bila utemeljena na dubrovačko-osmanskom međudržavnom ugovoru (tur. ahdname) i pismenim ukazima sultana i njegovih ministara (tur. ferman).

Međutim, već od XVI. stoljeća jaz između jamstava u teoriji i njihovih

Vesna Miović-Perić, znanstveni je suradnik u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik.

ostvarenja bivao je sve dublji. Umjesto sultana i njegove volje, značajniji je bio pojedinac koji ju je trebao provesti, ma gdje se na hijerarhijskoj piramidi nalazio. S ovom su se činjenicom Dubrovčani sukobljavali posvuda, po trgovačkim naseljima i carinskim punktovima od Sofije, Jedrena, Budima do Beograda, u Sjevernoj Africi, u Albaniji, a naročito i neprekidno u Bosni i Hercegovini.

Poremećaji u hijerarhiji osmanske vlasti doveli su Dubrovčane u apsurdnu situaciju. Sultanu su plaćali harač, a njegovim ministrima dijelili skupocjene prigodne darove. Povoljni sultanovi ukazi, pak, nisu imali očekivanog odjeka tamo gdje je to najviše bilo potrebno, u ustanovama vlasti i pravosuđa bosanskog ejaleta (namjesništva). Uz veliku bitku za pridobivanje Porte, Dubrovčani su morali istodobno voditi i mnogo iscrpljujućih manjih, ali ponekad i važnijih bitaka za pridobivanje vlastodržaca u Bosni, od beglerbega do kapetana, dizdara (kastelana), kadija, trebinjskih paša i običnih aga u najbližim naseljima. Naravno, ne može se tvrditi da je volja sultana u odnosu na ove vlasti bila potpuno zanemarena, no nedvojbeno je trebalo uložiti mnogo napora kako bi se provela u djelo.

Napori dubrovačke diplomacije u Bosni bili su posebno koncentrirani na dva lika, bosanskog beglerbega (namjesnika bosanskog ejaleta osnovanog 1580. godine) i hercegovačkog sandžakbega (namjesnika hercegovačkog sandžaka osnovanog 1470. godine, koji se prvo nalazio u sklopu rumeljskog, a od 1580. godine u sklopu bosanskog ejaleta), i to iz dva osnovna razloga.

1) Ukazi s Porte uglavnom se u bosanskom ejaletu nisu mogli provesti ako ih spomenuti dostojanstvenici nisu potvrdili izdavanjem vlastitog pismenog naređenja (tur. bujrukdija) odgovarajućim podređenim vlastima. Ova se procedura rijetko odvijala sama po sebi, što znači da su Dubrovčani rješenje, već plaćeno na Porti, morali još jednom platiti u Bosni. Osim toga, ukazima sultana i Porte, bosanski je beglerbeg imao presudnu ulogu u vrlo važnim trenucima dubrovačke povijesti, recimo, kad se odlučivalo o smanjenju dubrovačkog harača, jer se iz dalekog Istanbula pretpostavljalo da je dobro upućen u prilike u Republici.

2) Na nižoj razini, na razini dubrovačko-bosanskih odnosa, iz svakodnevnih kontakata stanovništva s dvije strane granice neprekidno je proizlazio čitav niz pitanja i problema: sloboda pogranične trgovine, zaduživanje, iznajmljivanje hercegovačkih obradivih površina i pašnjaka dubrovačkim poda-

nicima, izbjeglištva i potraga za poslom u susjednoj državi, funkcioniranje pograničnog života u doba opasnosti od kuge, brojne konfliktne situacije poput okupiranja pograničnog dubrovačkog tla, pljačkanja, hajdučije, umorstava. U suradnji s osmanskim vlastima u Bosni, najčešće bosanskim beglerbegom, dubrovačka je vlada rješavala i tekuće probleme u vezi Trebinjsko-mrkanske biskupije, podložne Dubrovačkoj nadbiskupiji, nastupajući kao zaštitnik biskupa, župnika i katoličkog življa te biskupije.

Osim toga, samovoljom pokrajinskih i lokalnih vlasti, na području bosanskog ejaleta često su bili uvođeni novi nameti i carine, branjena kupovina žitarica i mesa, blokirana dubrovačka granica.

Sva ta pitanja mogla su se riješiti na dvoru beglerbega ili sandžakbega, no u slučaju neuspjeha, "protegnula" bi se do sultana i Porte. Porta bi tada, da zaštititi Dubrovčane, izdala tim istim vlastima primjereno pismeno naređenje. I tako bi cijela priča započinjala ispočetka.

Nedvojbeno je, dakle, da su mir, sloboda i prosperitet Dubrovčana, mada već zajamčeni na Porti, u stvarnosti uvelike ovisili o volji i naklonosti bosansko-hercegovačkih uglednika, a u više serija dubrovačkog Državnog arhiva (na primjer pisma i uputstva Senata poslanicima u Bosnu, zapisnici Senata, turska pisma, itd.) ima vrlo upadljivih dokaza o tome što su sve, kako i zašto dubrovačke vlasti poduzimale ne bi li stvorile i održale dobre odnose s navedenima, ne bi li ih udobrovoljile i privoljele na suradnju, iz dana u dan, iz godine u godinu.

Od samog početka bosanskim su beglerbezima i hercegovačkim sandžakbezima iskazivali prigodne časti s uobičajenim (tal. *ordinario*, *solito*), ustaljenim darovima koje su im, u sklopu određenog ceremonijala, predavali dubrovački poklisari, u pravilu plemići. U bezbroj drugih navrata donosili su im neuobičajene (tal. *estraordinario*) darove, uključujući novac. Sami Osmanlije neprekidno su tražili raznorazne usluge i naručivali raznorazne predmete, prehrambene i druge proizvode, koje su gotovo beziznimno dobivali na dar.¹

¹ O darivanju i pružanju usluga bosanskim beglerbezima i hercegovačkim sandžakbezima vidi: Josip Lučić, »Dubrovčani i Hasan paša Predojević.«, u: *Dubrovačko povijesno iverje*. Dubrovnik: Matica Hrvatska, 1997: 91-108; Zdravko Šundrica, »O darovima u dubrovačkoj diplomaciji.« *Naše more* 1 (1959): 53-57; Toma Popović, »Upravna organizacija hercegovačkog sandžaka u XVI veku.« *Prilozi za orijentalnu filologiju* 12-13 (1965): 75-120; Ivan Božić, »Hercegovački sandžakbeg Ajaz.« *Zbornik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu* 1: 64-84; Vuk Vinaver, »Bosna i Dubrovnik.« *Godišnjak Društva istoričara BiH* 13 (1963): 199-232.

Dubrovčani su uobičajeno darivali svakog novoustoličenog bosanskog beglerbega i hercegovačkog sandžakbega, što se, po procjeni koju dopuštaju dubrovački arhivski izvori, u prosjeku zbivalo jednom u razdoblju od godinu i pol do dvije godine.

Čim bi stupio na vlast, sandžakbeg bi o tome izvijestio Dubrovčane pismom koje bi im, zajedno s prigodnim darovima,² uručio njegov poslanik.³ Knez bi ga primio u svečanu audijenciju i uzvratio mu uzdarjem.⁴

Prema uhodanom ceremonijalu, Dubrovčani bi tada novom sandžakbegu uputili dva⁵ poklisara, plemića, koji bi mu u prvoj, takozvanoj javnoj audijenciji uručili kredencijalna pisma i izrekli prigodan, vrlo sugestivni govor, izrazito koncentriran na njegovu osobnost. Ovaj se govor, uvijek isti, stoljećima ponavljao svakom novom sandžakbegu i beglerbegu. Dakle, poklisari bi istaknuli kako dubrovačka vlada zahvaljuje Bogu što joj je u susjedstvo

² Godine 1501. sandžakbegov poslanik donio je na dar 2 prostirača, 2 pokrivača, 4 košulje i 2 komada sukna (Toma Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI. veku*. Beograd: Srpska književna zajednica, 1973: 53). Obavijesti bosanskih beglerbega i hercegovačkih sandžakbega o stupanju na vlast: *Acta Turcarum* (dalje: AT), serija 75 (Državni arhiv u Dubrovniku, dalje: DAD), sv. B 10, br. 10 (bosanski beglerbeg Omer-paša 1645. godine); sv. B 11, br. 19 (beglerbeg Mehmed-paša 1806.), br. 49 (beglerbeg Mustafa-paša, bez datuma); sv. B 12, br. 68 (beglerbeg Ali-paša 1624.); sv. B 26, br. 84 (sandžakbeg Mustafa-paša 1710.), br. 114 (sandžakbeg Mehmed-paša 1731.)

³ Ispočetka je sandžakbeg slao svoje uglednije službenike kao što su čehaja (pomoćnik, zastupnik), kapidžibaša (zapovjednik dvorskih stražara, vratara), češnegir (dvorski službenik koji brine za trpezu). Knez bi ove dostojanstvenike zadržao nekoliko dana u Dubrovniku na trošak vlade (I. Božić, »Hercegovački sandžakbeg Ajaz«: 70. T. Popović, »Upravna organizacija hercegovačkog sandžaka«: 90, 91). Kasnije su u Dubrovnik uglavnom dolazili takozvani mataradžije (dvorjani koji su skrbili za vodu). Dubrovčani bi im darovali 10 dukata i dali im jelo (*Lettere di Levante* (dalje: LL), serija 27.1 (DAD), sv. 47, f. 276: godina 1640.; sv. 63, f. 98'-100': 1675.; sv. 64, f. 67'-68': 1681.; sv. 67, f. 161'-166: 1706.; sv. 69, f. 61'-64: 1713., f. 193-197': 1715.; sv. 76, f. 190-193': 1746. *Detta*, serija 6 (DAD), sv. 17, f. 44).

⁴ Osim navedenog, postojao je još jedan dar za koji je sandžakbeg očekivao uzdarje. Riječ je bila o svojevrstnoj trgovini u kojoj je sandžakbeg Dubrovčanima slao stoku na dar, oni bi je procijenili i uzvratili mu gotovim novcem, katkad i u tkaninama. Osim njega, u ovoj su trgovini sudjelovali i čehaje, age i kadije, hercegovački dukatnici, vrlo često susjedni vojvode, te drugi neimenovani Osmanlije (*Dona Turcarum*, serija 41a (DAD), sv. 1: 1566.-1593., sv. 2: 1594.-1667. Z. Šundrica, »O darovima u dubrovačkoj diplomaciji.«: 56.)

⁵ Zbog krize nastale potresom 1667. i dugotrajnim ratovima u neposrednoj blizini Republike, Dubrovčani su, kao što će se vidjeti, koncem XVII./početkom XVIII. stoljeća donijeli niz mjera kako bi smanjili troškove na bosansko-hercegovačkim dvorovima. Između ostalog, od tada je novoustoličenim sandžakbezima čast ukazivao samo jedan poklisar.

uputio baš njega, pravednoga i humanoga, obdarenog svim vrlinama. U Republici mu se vrlo raduju, jer su sigurni da je uvijek bio i bit će najodaniji dubrovački prijatelj i zaštitnik. Mole ga da se, u skladu s njihovim nadama, pokaže naklonjenim i prijateljskim susjedom, a oni će mu biti zahvalni i zato uvijek spremni ugoditi koliko god budu mogli. Potom bi ga ponizno zamolili da prihvati dar koji mu daju u znak posebne naklonosti, a on neka zaštiti njih, njihove poslove i njihove trgovce. Ispočetka su sandžakbegu davali novčani dar od 300 zlatnika.⁶ Mijenjajući valutu, koristeći pogodne tečajeve u Osmanskom Carstvu, tijekom vremena su diskretno smanjivali vrijednost dara, pa je on početkom XIX. stoljeća bio oko 8 puta manji od navedenog početnog iznosa.⁷ Pored novaca, darivali su mu i 2 kaveca sukna, a od konca XVII./početka XVIII. stoljeća, umjesto sukna, 2 kaveca atlasa,⁸ potom svi-

⁶ LL, sv. 17, f. 20' (godina 1493.); sv. 44, f. 177'-178' (1628.); sv. 45, f. 20'-22 (1629.).

⁷ Zlatnici koje su darivali uglavnom su bili ungarci. Koncem 20-ih, početkom 30-ih godina XVII. stoljeća uslijed velike nestašice zlatnika, Dubrovčani su umjesto 300 ungaraca počeli darivati 450 talira, dakle po tečaju od 1,5 talira za ungar (LL, sv. 43, f. 210'-211'; sv. 44, f. 177'-178'; sv. 45, f. 20'-22). Međutim, već koncem 30-ih godina XVII. stoljeća tečaj se počeo mijenjati u korist ungaraca, koji su od tada vrijedili 2 talira, a od 60-ih godina 2,25 talira (Vuk Vinaver, *Pregled istorije novca u jugoslovenskim zemljama -XVI-XVIII vek*. Beograd: Istorijski institut, 1970: 163). Od konca XVII./početka XVIII. stoljeća Dubrovčani su sandžakbegu počeli darivati 300 dubrovačkih dukata od 40 grošeta, tj. dinara, odnosno protuvrijednost tog iznosa u turskoj valuti, koju bi poklisari nabavili putujući na određite. Zarada od promjene valute (tal. aggio) pripadala je dubrovačkoj državnoj blagajni (LL, sv. 64, f. 301, 301'; sv. 66, f. 131-134; sv. 85, f. 177'). Talir je 1700. godine vrijedio oko 60 dubrovačkih dinara (V. Vinaver, *Pregled istorije novca*: 237), što znači da su Dubrovčani, otkako su počeli darivati dukate, više nego dvostruko umanjili vrijednost novčanog dijela dara. Sudeći po raspoloživim podacima, sandžakbezi se začudo nisu naročito suprotstavljali. Jedino je poklisaru 1701. godine naloženo da proglasi objedom moguću sandžakbegovu tvrdnju kako mu je dar umanjen (LL, sv. 66, f. 132). Kako je početkom XIX. stoljeća ungar iznosio 350 dinara (V. Vinaver, *Pregled istorije novca*: 359), vrijednost novčanog dara koji je ispočetka iznosio 300 ungaraca, na koncu je smanjena na nepunih 35 ungaraca.

⁸ Izraz *kavetac* stalno se javlja u dubrovačkim arhivskim izvorima, označavajući neodređenu duljinu, odnosno količinu tkanine. Uz izraz *kavetac sukna* često se iznosi njegova težina u librama (O dubrovačkim librama vidi: Milan Vlajinac, *Rečnik naših starih mera u toku vekova*. Beograd: SAN, 1968: tom III, 528). Tako su Dubrovčani novom sandžakbegu darivali sukno ljubičaste i skrletne boje u kavecima težine od 100 libri, odnosno 3, 6 - 3, 7 kilograma (npr.: LL, sv. 30, f. 87-88: godina 1566.; sv. 56, f. 75-76: 1656.). Koncem XVII./ početkom XVIII. stoljeća Dubrovčani su, umjesto sukna, počeli darivati 2 kaveca atlasa, a u izvorima nije naznačena ni boja ni količina (LL, sv. 66, f. 134). Izuzeci od ovog pravila su, recimo, dar novom bosanskom beglerbegu 1636. godine, kada se navodi da je darovani kavetac atlasa bio dug 12 lakata (LL, sv. 47, f. 14), ili izvanredni dar sandžakbegu 1566., kada se navodi ista duljina (LL, sv. 30, f. 143'), pa se može pretpostaviti da su toliki bili i kaveci atlasa, uobičajeno darivani svakom novom sandžakbegu.

jeće, šećer, začine i slatkiše, u Dubrovniku poznate pod nazivom *zahare*.⁹ U svim drugim prigodama, pa tako i u ovoj, uvijek bi istaknuli kako mu predaju "zelen list",¹⁰ to jest siromašni dar, jer su i oni sami ubogi i siromašni. Riječ je o izrazima skromnosti, koji su bili sastavnim dijelom tadašnjeg ugladenog ponašanja, ali i o pokušajima da se neutraliziraju uglednikove pretpostavke o dubrovačkoj ekonomskoj moći.

Tako je završavala javna audijencija u kojoj je mogao biti nazočan tko god je želio, pa tako i svaki Osmanlija koji je htio iznijeti kakvu pritužbu protiv dubrovačkih podanika. Poklisari bi, međutim, odvratili da su došli ukazati počast sandžakbegu, a ako se netko želi na Dubrovčane žaliti, neka to učini u Dubrovniku. Nakon završetka audijencije uputili bi se u posjetu čehaji kako bi i njemu ukazali počast i predali dar.¹¹ Čehaja je inače bio najbliži sandžakbegov suradnik i pomoćnik. Dolaskom na odredište, poklisari su prvo s njime stupali u kontakt da bi ugovorili audijenciju sandžakbegu. Ako je htio, čehaja je mogao posredovati i značajno utjecati na odluke svoga gospodara. "Il canale per le grazie del passa",¹² nazivali su ga Dubrovčani, i zato su uvijek nastojali pridobiti i njegovu naklonost, u svim prigodama su darivali i njega, često se s njim dopisivali, iznosili molbe i tražili pomoć. U pravilu, sandžakbeg je imao jednog čehaju, no u XVI. stoljeću katkad se javljaju dvojica.¹³

Osim navedenih, darivali su još nekolicinu uglednijih članova dvora.¹⁴

⁹ Riječ je o običnim zaharama (tal. *confetti comuni*), tvrdim kolačićima od šećera, koji su bili sastavni dio svih uobičajenih darova. Dubrovčani su novom sandžakbegu darivali 8-12 kutija zahara. Svijeće su darivali u snopovima (tal. *mazzo*) od 4 komada (*AT*, sv. B 12, br. 72. *LL*, sv. 57, f. 244'). Sandžakbegu su ovom prigodom davali 2 snopa svijeća, te 6-8 glava (tal. *panetto*) šećera i 8-12 vrećica začina.

¹⁰ Izraz *zelen list* ili *foglio verde* u turskom jeziku označava dar čovjeka koji je toliko siromašan da nije u stanju darovati ništa drugo do netom ubranog zelenog lista. Pošto se vrlo često rabio, očito je bio opće poznat u Dubrovniku. Redovito se javlja i u konceptima dubrovačkih pisama osmanskim dostojanstvenicima, koja je dubrovački dragoman tek trebao prevesti, kao i u uputstvima dubrovačkim poklisarima.

¹¹ Čehaja je primao 10 zlatnika, kasnije 15 talira, te nešto zahara, šećera i začina.

¹² *LL*, sv. 72, f. 1-6 (iz uputstva dubrovačkom dragomanu Andriji Magriniju, koji je upućen na dvor bosanskog beglerbega 1726. godine).

¹³ Riječ je o glavnom čehaji (*chiecaia grande*, *chiecaia generale*, *chiecaia principale*) te drugom čehaji, odnosno čehaji kuće (*checaia secondo*, *checaia di casa*). Prema dosad utvrđenim činjenicama, dvojica čehaja javljaju se 1570., 1582., 1592.-1596. godine (*Dona Turcarum*, sv. 1, f. 9. *LL*, sv. 38, f. 14'-17', 98. T. Popović, »Upravna organizacija hercegovačkog sandžaka«: 102).

¹⁴ Sandžakov kapidžibaša primao je 9 zlatnika (odnosno 13, 5 talira) a divan-jazidžija (tajnik divana, vijeća) 8 zlatnika (12 talira).

Poklisari su tekuće probleme iznosili tek u drugoj, takozvanoj tajnoj ili privatnoj audijenciji, kojoj je, uz malo sreće, bio nazočan još samo dubrovački dragoman (prevoditelj za turski jezik). Sandžakbeg je tada često dobivao i neuobičajeni dar, primjeren važnosti posla.

Poklisari su neuobičajene darove i inače predavali u tajnim audijencijama, bez svjedoka, čime se otklanjala uvijek tinjajuća opasnost da se takvi darovi, jednom predani, u budućnosti proglase uobičajenima.

Ovisno o potrebama, privatnih je audijencija moglo biti i više.

Poklisari su bili dužni ostati uz sandžakbega najmanje 3, 4 dana, tijekom kojih su mu morali laskati ne bi li postigli što dublju njegovu naklonost prema Dubrovačkoj Republici.

Posljednja, oprostajna audijencija tekla je prema uobičajenom protokolu. Poklisari bi sandžakbega zamolili da, u slučaju kakve pritužbe na dubrovačke podanike, ne šalje odmah svoga poslanika, nego neka im, kako je uvijek uobičajeno, o tome prvo piše. Zamolili bi ga i da ispiše bujruđije podređenima da ne ometaju trgovce, dubrovačke podanike, ili bilo koga drugoga koji u Republiku doprema stoku i ostale živežne namirnice.¹⁵ Na kraju oprostajne audijencije sandžakbeg bi im predao rekredencijalno pismo za kneza i vlastelu.¹⁶

Do 1580. godine Dubrovčani su obično darivali i svakog novog bosanskog sandžakbega, iako s njim nisu imali učestalije kontakte. Kad je navedene godine osnovan bosanski ejalet,¹⁷ umjesto bosanskog sandžakbega, gotovo jednakim darom počeli su darivati svakog novoustoličenog bosanskog beglerbega. Dar se sastojao od 4 kaveca tkanina, te uobičajenih svijeća, zahara, šećera i začina. Redovito su darivali i beglerbegovog ćehaju, od početka XVII. stoljeća bosanskog defterdara (voditelj financijske uprave), a tije-

¹⁵ Sadržaj bujruđija poklisari bi katkad dali oglasiti odmah na putu za Dubrovnik (*LL*, sv. 30, f. 185; sv. 40, f. 154-156).

¹⁶ *AT*, sv. B 9, br. 46 (rekredencijalno pismo beglerbega Ali-paše, bez datuma); sv. B 12, br. 63 (beglerbeg Salih-paša 1636.), br. 56 (beglerbeg Ahmed-paša, b.d.), br. 33 (beglerbeg Ibrahim-paša, b.d.); sv. B IV, br. 77 (beglerbeg Bećir-paša 1749.).

¹⁷ Bosanski ejalet tada se sastojao od kliškog, pakračkog, krčkog, zvorničkog, požeškog i hercegovačkog sandžaka, te od središnjeg bosanskog sandžaka.

kom XVIII. stoljeća i mulu (sudac višeg ranga) Sarajeva.¹⁸

Iako je bosanski beglerbeg bio više rangiran, učestalost kontakata, a i način iskazivanja počasti, nedvojbeno ukazuju da su Dubrovčani hercegovačkog sandžakbega držali važnijim, što nije neobično s obzirom da je Republika graničila s njegovim sandžakom duž cijele kopnene granice. Zato su svakom novoustoličenom hercegovačkom sandžakbegu upućivali dva poslanika sa skupocjenijim darom, dok su novim beglerbezima obično slali jednoga, s manje vrijednim darom, u kojemu nije bilo gotovog novca. Ceremonijalni postupak i dubrovački zahtjevi u sklopu njega na beglerbegovom dvoru bili su vrlo slični postupku na dvoru hercegovačkog sandžakbega.

Od početka 20-ih godina XVIII. stoljeća bosanski su beglerbezi često dobivali hercegovački sandžak u apanažu, tj. kao dodatni prihod, što znači da su ujedno obnašali i dužnost hercegovačkog sandžakbega.¹⁹ Centralne osmanske vlasti željele su im ovim postupkom povećati prihode u Bosni poharanjoj, nakon tri gotovo uzastopna rata (kandijski rat 1645.-1669., morejski rat 1684.-1699., mletačko-osmanski rat 1714.-1718. godine).²⁰

¹⁸ Dubrovčani su bosanskom sandžakbegu obično darivali 2 kaveca sukna i 2 kaveca damasta, 18 kutija zahara, 8 glava šećera, 6 snopova svijeća i 6 vrećica začina, od druge polovine XVI. stoljeća (*LL*, sv. 25, f. 28', 29: godina 1551; sv. 28; f. 254-255: 1562.; sv. 29, f. 11': 1563.; sv. 30, f. 154-155: 1566., f. 278'-280: 1569.). Dar je prije toga bio nešto bogatiji (*LL*, sv. 20, f. 258': godina 1534; sv. 21, f. 54', 55: 1536.; sv. 22, f. 258: 1541.; sv. 23, f. 217'-218: 1546.; sv. 24, f. 90', 91: 1549.).

Godine 1580. prvim bosanskim beglerbegom postao je dotadašnji bosanski sandžakbeg Ferhad-paša Sokolović. Dubrovčani su mu uputili poklisara 19. listopada navedene godine s darom koji se sastojao od 2 kaveca sukna, 2 kaveca damasta, 12 kutija zahara, 6 glava šećera, 12 vrećica začina i 6 snopova svijeća (*LL*, sv. 34, f. 45'-46'. T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku.*: 327, 328). I dalje su bosanski beglerbezi dobivali sličan dar: 2 kaveca atlasa, koji su prvo bili grimizne i ljubičaste boje, a potom boje breskve i sive boje, te 2 kaveca sukna skrletne i ljubičaste boje. Kavetac darovanog sukna ispočetka je težio 100 libri (3,6 - 3,7 kg), a od 1640. godine smanjen je na 60 libri (2,1 - 2,2 kg) (*LL*, sv. 47, 276). Od 1704. godine počeli su darivati sukno zvano *maut londrina*, a umjesto njega u obzir je mogla doći tkanina zvana *saia veneziana* (*LL*, sv. 67, f. 103). Osim toga, beglerbeg je dobivao i 20 kutija zahara, 8-10 glava šećera, 6 snopova svijeća, 10-20 vrećica začina. Beglerbegov ćehaja dobivao je 1 kavetac atlasa, 4 kutije zahara, 2 glave šećera, 4-10 vrećica začina. Novi beglerbegov defterdar dobivao je 2 kaveca atlasa (*LL*, sv. 54, f. 184': 1651.; sv. 56, f. 64-65: 1656., itd.), a u prvoj polovini XVII. neko je vrijeme darivan i "stari", tj. bivši defterdar jednim kavecom atlasa (*LL*, sv. 41, f. 172, 172': 1607.; sv. 42, f. 107, 107': 1612.; sv. 43, f. 20: 1615. f. 156', 157: 1619., f. 263, 283': 1622). Sarajevski mula dobivao je 1 kavetac atlasa i 6 glava šećera (*LL*, sv. 78, f. 67', 68: 1753., itd.).

¹⁹ Ovakvog objedinjavanja dužnosti bilo je i u ranijem razdoblju: *LL*, sv. 42, f. 37 (godina 1609.); sv. 49, f. 253 (1648.); sv. 58, f. 29'-36' (1661.).

²⁰ *LL*, sv. 71, f. 42-45.

Novoustoličene beglerbege posjećivao je jedan dubrovački poklisar ili, zbog štednje, kad god je bio moguće, poklisari harača, prilikom odlaska ili povratka iz Istanbula. Poklisari su ovom dostojanstveniku ukazivali počast, predavali kredencijalna pisma i odgovarajuće darove, iznosili uobičajene zahtjeve u dvije gotovo identične posjete. U prvoj su mu se obraćali kao bosanskom beglerbegu, a sutradan, u drugoj, kao hercegovačkom sandžakbegu. I čehaji ovog dostojanstvenika obraćali su se u posebnim audijencijama (prvo kao čehaji beglerbega, potom kao čehaji sandžakbega). Tijekom sljedećih dana uslijedila bi već opisana tajna i oproštajna audijencija.

Tijekom navedenog stoljeća Dubrovčani su beglerbege počeli darivati i dodatnim darom, atlasom, brokatom, velutom, satovima, južnim voćem, svijećama, šećerom, mirisnim uljima, gotovim novcem.²¹ Od šezdesetih godina njegova se vrijednost ustalila i iznosila je 6 kavetaca atlasa, 3 kaveca sukna zvanog *maut londrina* ili mletačke lagane tkanine poznate pod nazivom *saia veneziana*, i 60 glava šećera. Mada ga nikad nisu htjeli uvrstiti u listu uobičajenih darova, jer su bili odlučili davati ga samo naklonjenim beglerbezima, i premda su dodatni dar uvijek predavali u tajnosti, to se pročulo i on je odmah silom prilika postao uobičajen. Svaki novi beglerbeg polagao je na njega pravo i zahtijevao da mu se preda zajedno s uobičajenim darom tijekom prve, javne audijencije. Dodatnim darom su darivani i beglerbegov čehaja i još nekolicina službenika.²² Slična se stvar dogodila i u XVII. stoljeću, no tada su se Dubrovčani uspjeli othrvati. Pedesetih godina počeli su beglerbezima darivati 300 talira u tajnoj audijenciji.²³ Tom su svotom po svojoj prilici željeli neutralizirati stalne osmanske optužbe da surađuju s hajducima (u tijeku je bio kandijski rat 1645.-1669.), koji su do plijena u Her-

²¹ LL, sv. 75, f. 174' (godina 1742.); sv. 76, f. 76' (1745.), f. 148 (1756.), f. 201'-214 (1747.); sv. 77a, f. 85'-98 (1749.), f. 152' (1750.); sv. 78, f. 67', 68 (1753.); sv. 80, f. 146 (1756.); sv. 81, f. 161-167 (1757.), sv. 84, f. 52-61' (1761).

²² Čehaja je dobivao 2 kaveca atlasa i 20 glava šećera, janičar-aga (zapovjednik janičara) 2 kaveca atlasa i 10 glava šećera, divan-efendija (beglerbegov tajnik), čaušlar-čehaja i haznadar (beglerbegov rizničar) po 1 kavetac atlasa. LL, sv. 84, f. 52-61' (1761); sv. 85, f. 114-130 (godina 1767.); sv. 95, f. 43' (1775.), f. 54-59' (1775.); sv. 96, f. 11-24 (1776.), f. 216-224' (1777.); sv. 97, f. 82-90' (1778.); sv. 98, f. 9-20 (1780.); sv. 99, f. 62-78' (1781.); sv. 102, f. 162-176' (1785.); sv. 103, f. 68-82' (1786.); sv. 104, f. 47-53' (1788.), f. 157-167' (1789.); sv. 105, f. 45-59' (1790.), 135-147' (1791.); sv. 106, f. 147-169' (1793.); sv. 108, f. 119-130 (1797.); sv. 110, f. 197-205' (1801.).

²³ *Diplomata et acta*-17 stoljeće (dalje: DA 17), serija 76 (DAD), sv. 1863, br. 7, 18 (godina 1752.); sv. 1869, br. 2 (1668.). LL, sv. 56, f. 65-70 (1656.), f. 140' (1656.), sv. 58, f. 29'-36' (1661.); sv. 59, f. 191-193 (1665.).

cegovini dolazili prolazeći preko dubrovačkog područja. Sedamdesetih godina odlučili su prekinuti s tom praksom. Uspjeli su, mada su beglerbezi bili vrlo uporni, pa ih je i desetak-petnaest godina kasnije trebalo uvjeravati kako su loše obaviješteni, jer Dubrovčani njihovim prethodnicima, osim uobičajenog dara, nikad ništa nisu davali.²⁴

Inače, u precizno utvrđenom ceremonijalu za prvu audijenciju točno se znalo koliko će se puta i kada poklisari i dragoman pokloniti sandžakbegu ili beglerbegu, kada će mu poljubiti ruku ili rub haljina, gdje će sjesti i kako će mu se obratiti. Tijekom audijencije pila se kava i šerbet, a na kraju bi dostojanstvenik poklisaru, katkad i dragomanu, darovao kaftan (duga gornja haljina).²⁵ Ti su darovi pripadali dubrovačkoj državi, a osim njih, poklisari su za boravka na bosansko-hercegovačkim dvorovima od Osmanlija obično dobivali i takozvani *tain*, svojevrsne dnevne čiji je iznos trebao pokrivati njihove dnevne životne troškove.²⁶ Sastavni dio počasti bila je i svečana pratnja, koja je poklisara nakon prve audijencije pratila do njegova boravišta. Poklisaru bi potom došli svirati beglerbegovi dvorski glazbenici, a obično su ga posjećivali i mjesni uglednici.²⁷

Dubrovački poklisari ukazivali su počasti novim dostojanstvenicima u njihovim sjedištima (sandžakbezima u Pljevljima i Foči, beglerbezima u Travniku, Sarajevu i Banjoj Luci), ali i drugdje gdje su se trenutačno nalazili, katkada na cesti ili u logoru.

Nedugo nakon dolaska u svoje sjedište, hercegovački sandžakbeg uputio bi se u obilazak svog sandžaka. Dubrovčani su mu iskazivali počast kad bi posjetio Gabelu i Herceg-Novi.

²⁴ DA, sv. 1869, br. 4, 5, 7 (godina 1673.) LL, sv. 64, f. 103'-106 (1683.), 206'-209' (1685.).

²⁵ Godine 1567. poklisari su od hercegovačkog sandžakbega dobili 2 svilena kaftana protkana zlatom (*Dona Turcarum* sv. 1, f. 4), a 1575. godine 2 kaftana od crvenog turskog veluta (*Dona Turcarum* sv. 1, f. 46). Godine 1667. hercegovački je sandžakbeg poklisarima darovao kaftane (DA 17, sv. 1868, br. 1, 2). Godine 1673. bosanski je beglerbeg darivao kaftanom i poklisara i njegovog dragomana (DA 17, sv. 1869, br. 4). *Regolamenti dell'Ambasciata di Bossina che deve osservare il Dragomano*, 1805., serija 21.1. (DAD), sv. 39.

Poklisari su umjesto kaftana katkad dobivali drukčije darove. Godine 1590. poklisar je od bosanskog beglerbega umjesto uobičajenog kaftana dobio dva bijela tepiha (*Dona Turcarum* sv. 1, f. 146.), a 1668. godine maramu (DA 17, sv. 1869, br. 1, 2).

²⁶ DA 17, sv. 1869, br. 7 (godina 1673.).

²⁷ *Regolamenti dell'Ambasciata di Bossina che deve osservare il Dragomano*, 1805. DA 17, sv. 1869, br. 1 (godine 1668. poklisara je do kuće u kojoj je boravio pratilo tridesetak ljudi). *Diplomata et acta* - 18 stoljeće (dalje: DA 18), serija 76 (DAD), sv. 3396, br. 5 (1712.).

U Gabeli ga je posjećivao jedan dubrovački poklisar, darujući mu 2 komada sukna, odnosno atlasa, svijeće, zahare, šećer i začine.²⁸ Katkad bi pridodao i svježeg povrća i cvijeća koje bi, putujući prema odredištu, nabavio u Primorju.²⁹ Darivao je i ćehaju, te nekolicinu drugih dvorjana, kao i mjesne uglednike.³⁰ Čini se da su u ovim prigodama dubrovački ribari ribali u Neretvi sandžakbegu u čast, predavajući ulov za njegovu trpezu.³¹

Kad je sandžakbeg išao u Herceg-Novi, put ga je obično vodio preko Konavala. Taj je običaj trajao od konca 15. stoljeća, do pada Herceg-Novog pod mletačku vlast 1687. godine. Dubrovčanima je bio izuzetno neugodan, jer je i formalno i stvarno dovodio u pitanje suverenost Republike, a konavosko stanovništvo izlagao opasnosti od nasilja, pljačke ili otvorenog sukoba sa sandžakbegovim vojnicima. Dovoljno je navesti da se u tim prigodama dogodilo nekoliko pohara Konavala (koje će u daljnjem tekstu biti podrobnije opisane) ili, recimo, da je sandžakbeg 1571. godine jednostavno skrenuo s puta i preko Brgata se spustio u samostan Sv. Jakova u blizini Grada, gdje je s pratnjom i prenoćio.³²

I u ovom je slučaju stvoren ceremonijalni postupak, no Dubrovčani su ga tijekom vremena strpljivo i nenametljivo mijenjali, kako bi umanjiti važnost događaja i postigli da sandžakbeg kroz Konavle prođe što brže i sa što manje ljudi.

Dakle, dva poklisara (plemića) krenuli bi mu u susret čim bi čuli da se uputio iz Trebinja ili nekog drugog obližnjeg mjesta.³³ Izručili bi mu uobi-

²⁸ Sukno je bilo skrletne i ljubičaste boje, koncem 20-ih godina XVII. stoljeća zamijenjeno je atlasom čije se boje u arhivskim izvorima ne navode (*LL*, sv. 44, f. 262', 263: 1629.). Osim toga dobivao je i 4-10 kutija zahara, 2-4 snopa svijeća, 8-10 glava šećera, 10- 12 vrećica začina.

²⁹ U travnju 1560. godine dubrovačkom poklisaru je naloženo da, kad krene iz Stona prema Neretvi, ubere salate i cvijeća (*LL*, sv. 28, f. 26-27').

³⁰ Dubrovčani su s nešto zahara, začina i šećera darivali i ćehaju, divan-jazidžiju, kapidžibašu, neretljanskog emina. Početkom XVII. stoljeća počeli su darivati i kapetana, a do 90-ih godina XVI. stoljeća darivali su češnegira.

³¹ Jedini pronađeni podatak u vezi ribanja je iz 1628. godine, kada su vlasti naložile poklisaru da se pobrine za *uobičajeno* ribanje u Neretvi za sandžakbega, radi čega će se iz Stona uputiti ribari s potrebnim priborom (*LL*, sv. 44, f. 187'-188).

³² I 1577. godine sandžakbeg se pojavio u Sv. Jakovu odlučivši osobno provesti istragu u vezi prodaje soli na Pločama (T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku.*: 284, 320).

³³ Sandžakbeg bi obično poslao obavijest o svom odlasku u Herceg Novi, a ako ne bi naznačio kada će točno stići na granice Republike, vlada bi u Hercegovinu uputila uходу (*LL*, sv. 41, f. 115-119; sv. 47, f. 263-263').

čajane pozdrave u ime dubrovačke vlastele i izrazili radost zbog njegova odlaska. Uslijedile bi birane riječi kojima su i sada laskali sandžakbegu kao osobi. Njih, poklisare, dubrovačke su vlasti uputile da bi mu činili društvo i iskazali počast, jer baš prema njemu, jedinstvenom prijatelju i zaštitniku Republike, gaje jedinstvene osjećaje.

Tada bi se sandžakbeg i njegova pratnja od stotinjak-dvjesto ljudi,³⁴ u društvu poklisara, uputili prema granici, gdje ih je čekao konavoski knez. Potom bi zajedno produžili do mjesta gdje je knez organizirao okrepu i gdje će sandžakbegu predati uobičajeni dar.³⁵ Škrti podaci govore da su se ove časti sandžakbegu ukazivale u samostanu Sv. Vlaha u Pridvorju ili u nekoj bogatijoj kući, možda vlasteoskoj,³⁶ na putu Brotnice (Lastva)-Gabrile-Pridvorje, kuda je do početka XVII. stoljeća najčešće prolazio putujući u Herceg-Novu.³⁷ Čim bi stigli na odredište, knez bi sandžakbegu predao 100 zlat-

³⁴ Žaleći se 1641. godine svom poslaniku beglerbegu da sandžakbeg namjerava ući u Konavle s tisuću konjanika i tristo pješaka, Dubrovčani navode kako je dotad bilo uobičajeno da sa sobom povede pratnju od stotinjak-dvjesto ljudi (*LL*, sv. 48, f. 41).

³⁵ Ako je sandžakbeg namjeravao proći kroz Konavle na odlasku i na povratku iz Hercegovog, knez bi mu na povratku upriličio okrepu i predao dar (*LL*, sv. 34, f. 267'-270'). Sandžakbeg katkad ne bi prošao kroz Konavle na odlasku u Herceg-Novu, već bi išao putem preko Risna. U tom slučaju, poklisari bi ga dočekali u Herceg-Novom, djelovali prema uobičajenom postupku, a ako bi uvidjeli da u povratku namjerava proći preko Konavala, predali bi mu zahare, začine i svijeće, dajući mu jasno na znanje da će mu ostatak predati drugi par poklisara u Konavlima. Pri povratku, na granici bi ga dočekali knez i novi poklisari. Nakon uobičajene okrepe, knez bi mu predao preostali dio dara, 100 zlatnika i 2 komada tkanine (*LL*, sv. 23, f. 213-215; sv. 24, f. 102'-103'; sv. 30, f. 197-199', 272-274). Ako se sandžakbeg našao u blizini a uopće nije namjeravao ići u Herceg-Novu, poklisari bi mu i tada predali dar i proboravili bi s njim 3, 4 dana (*LL*, sv. 21, f. 113-114'; sv. 23, f. 3-4'; sv. 26, f. 178-181').

³⁶ Koncem 1504. godine sandžakbeg je bio ugošćen u samostanu Sv. Vlaha (T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku.*: 421). U lipnju 1624. godine poklisari su dobili uputstvo da ga pokušaju usmjeriti na put preko Mrcina. Ako zaključe da se namjerava uputiti prema samostanu, neka ga pokušaju spriječiti, a ako bude uporan, neka ga zamole da sa sobom povede što manje ljudi (*LL*, sv. 44, f. 59-60). Dubrovački neprijatelj, sandžakbeg Šahin-paša, nakanio se 1641. godine smjestiti u samostanu ili u kneževom dvoru u Pridvorju. Dubrovčani su odlučili pokušati ga spriječiti i ponuditi mu kuću, uključujući i onu Miha Sorga (*LL*, sv. 48, f. 50'). U samostan Sv. Vlaha u Pridvorju zalazili su i sandžakbegovi službenici. U lipnju 1618. godine tamo se našao sandžakbegov čehaja, kojega su Dubrovčani darivali zaharama i marcipanom (*Detta*, sv. 9, f. 6). U srpnju 1639. godine u samostan je trebao stići sandžakbegov konakčija, službenik zadužen za pripremu smještaja sandžakbega i njegove pratnje (*LL*, sv. 47, f. 184).

³⁷ Sandžakbeg je u navedenom razdoblju rijetko koristio put kroz Mrcine (*LL*, sv. 30, f. 57'-58', 252-254).

nika, odnosno 150 talira, 2 kaveca sukna, odnosno atlasa,³⁸ svijeće, šećer, zahare, i začine,³⁹ katkad i svježije voće iz Konavala.⁴⁰ Dar ćehaji ispočetka se sastojao od nešto zahara, začina i šećera. Kako je rastao pritisak Dubrovčana protiv korištenja puta kroz Konavle, tako je rasla i vrijednost dara ćehaji kao osobi koja je imala utjecaja na svog gospodara. Od početka XVII. stoljeća darivali su mu još i jedan kavetac atlasa, a od četrdesetih godina istog stoljeća i 20 talira.⁴¹

Sudeći po raspoloživim podacima, okrepa upriličena u Konavlima sastojala se od mesa mladih kokoši, janjadi, kastrata, te od ječma, kruha, masla, vina i voća.⁴² Prema izričitom nalogu vlasti, domaćini su se morali pobrinuti za dobro raspoloženje za trpezom.⁴³ Završetkom objeda, završavala je i kneževa uloga u ovom ceremonijalu.

Poklisari bi zatim sa sandžakbegom odlazili u Herceg-Novi, gdje bi boravili osam dana, tijekom kojih su mu morali laskati iz petnih žila, preporučujući mu dubrovačke trgovce, podanike i dubrovačke poslove općenito. Nakon toga bi zatražili otpust i vratili se u Dubrovnik.

³⁸ Kao i u drugim navedenim prigodama, sukno je bilo ljubičaste i skrletne boje, kavetac je težio 100 libri, 20-ih godina XVII. stoljeća težio je 60 libri (*LL*, sv. 44, f. 28'-30': godina 1623.). Kako je u navedenom razdoblju očito nedostajalo sukna, Dubrovčani su ga uskoro zamijenili atlasom boje breskve i sive boje (*LL*, sv. 44, f. 70'-71: godina 1625.).

³⁹ Tijekom XVI. stoljeća količina svijeća, zahara, šećera i začina stalno se mijenjala. Dubrovčani su u XVII. stoljeću sandžakbegu darivali 2-4 snopa svijeća, 8-10 kutija zahara, 8 glava šećera i 12 vrećica začina.

⁴⁰ U kolovozu 1567. godine dubrovačke su vlasti naložile poklisarima da se u Konavlima opskrbe dobrim voćem poput pipuna, grožđa i bresaka (*LL*, sv. 30, f. 197-199').

⁴¹ *LL*, sv. 49, f. 20-21 (godina 1645.). Osim atlasa i talira, ćehaja je obično dobivao još i 2 kutije zahara, 2 glave šećera i 2 vrećice začina.

⁴² Godine 1545. poklisari su sandžakbegu, pored uobičajenog dara, darovali i 10 vreća ječma, 14 mladih kokoši, 7 janjaca, 6 kastrata, 1 bario malvazije, kruh i voće (*LL*, sv. 23, f. 163). Ove su namirnice vjerojatno bile poslužene na objedu u Konavlima, a sudeći po količini, mogla se nahraniti cijela sandžakbegova pratnja. Taj je običaj po svoj prilici trajao sve do promjena u XVII. stoljeću, kada je sandžakbeg dočekivan u Mrcinama. Sudeći po raspoloživim podacima, obrok u Mrcinama bio je znatno skromniji i manji. Godine 1643. konavoski je knez potrošio nešto više od 21 talira za jelo sandžakbegu (*Detta*, sv. 12, f. 84). Godine 1645. i 1653. Marko Antun Sabani, poklisar sandžakbegu u Mrcinama, potrošio je na jelo 20 talira (*Detta*, sv. 13, f. 27). Godine 1653. isti je poslanik potrošio 50 talira za dvije večere i još jedan obrok sandžakbegu (*Detta*, sv. 13, f. 27). Godine 1654. sandžakbeg je u Mrcinama dobio samo malvaziju koja je stajala 8,2 talira (*Detta*, sv. 13, f. 40'), 1658. godine poslužen je kruhom i maslom (*Detta*, sv. 14, f. 60') a 1659. godine vinom i mesom mlade kokoši ukupne vrijednosti oko 20 talira (*Detta*, sv. 14, f. 86).

⁴³ *LL*, sv. 30, f. 197-199' (godina 1567.).

Istodobno kad i spomenuti uglednici, u Herceg-Novi bi se barkama⁴⁴ uputili dubrovački ribari, koji su morali loviti ribu za sandžakbega.

Od početka XVII. stoljeća Dubrovčani su pokušavali sandžakbega usmjeriti na pogranično konavosko selo Mrcine, moleći ga preko svojih poslanika da ne zalazi dublje u Konavle. Pravdali su se kako je ova knežija iscrpljena i nema živežnih namirnica koje su njemu i njegovoj sviti potrebne. Podsjećali su ga, također, da dolazi iz zaraženih krajeva, što i jest razlog da oni, provodeći kontumacijske mjere, toliko čuvaju područje svoje države. Molbe su bili spremni potkrijepiti dodatnim darom od 100 dubrovačkih dukata, koji će mu biti predan u tajnosti kako se ne bi pretvorio u običaj.⁴⁵ Uporne sandžakbege, koji nisu htjeli odustati od starog puta, usrdno su molili da kroz Konavle prođu sa što manje ljudi, te da ostatak pratnje drugim putem pošalju u Herceg-Novi. Najupornijima bi predočili ferman kojim je i beglerbezima, i sandžakbezima zabranjeno stupiti u Konavle. Ipak, ni sada se nisu suprotstavljali prolascima sandžakbega kroz Mrcine, i dalje su bili spremni nuditi neuobičajeni dar u gotovom novcu onima koji na to nisu htjeli pristati.⁴⁶ Kad god su očekivali nasilno ponašanje, naložili bi knezu da skupi i naoruža što više ljudi, s izgovorom sandžakbegu kako je riječ o običnoj pratnji ili zaštiti od hajduka. Pritom je trebalo paziti da se Konavljani i osmanski vojnici ne sukobe.⁴⁷

Prvi spomenuti ferman Dubrovčani su izborili 30-ih godina XVII. stoljeća, a na to ih je nagnao događaj u kojemu su se ostvarile njihove najcrnje slutnje. Godine 1631. Bosnom je vladao ozloglašeni beglerbeg Abaza Mehmed-paša. Podmićen od Mlečana, koji su upravo bili zaposjeli Lokrum, pa su mitom htjeli spriječiti njegovu moguću intervenciju na Porti u korist Republike, Abaza-paša je postao dubrovačkim neprijateljem. Vrlo je lako izazvao sukob s Dubrovčanima, jer se otkrilo da su dali tajno pogubiti osmanskog podanika iz Neretve koji je 1629. godine zajedno s braćom ubio tri Pelješčanina. U znak odmazde, Abaza-paša je dao zatvoriti dubrovačkog

⁴⁴ Godine 1504. spominju se dvije barke (*LL*, sv. 1, 38').

⁴⁵ *LL*, sv. 44, f. 58-60 (1624. godina), f. 187'-188' (1628.); sv. 46, f. 230-232 (1635.); sv. 47, f. 181'-183 (1639.), f. 163-263' (1640.).

⁴⁶ Godine 1649. nudili su 90 talira (*LL*, sv. 50, f. 51'), godine 1653., 1654., 1655., 1658. do 80 talira (*LL*, sv. 55, f. 60'-63, 117-118; sv. 56, f. 40-43; sv. 57, f. 57-59). Posebno upornim sandžakbezima nudili su 1658. godine 200 talira (*LL*, sv. 57, f. 59'-60'), a 1679. godine 150 talira (*LL*, sv. 64, f. 28'-29).

⁴⁷ *LL*, sv. 56, f. 40-43 (godina 1655.); sv. 64, f. 27-28' (1679.).

plemića, prodavača soli u Gabeli. Kad je potom namjerio u Novi, zarobio je dvojicu poklisara koji su ga došli zamoliti da ne prolazi kroz Konavle, te da Porti napiše izvještaj o mletačkom zaposjednuću Lokruma. Dakako, ušao je u Konavle iako su mu poklisari nudili 1000 dukata da to ne učini, a u dva navrata je dobio i prilično bogate darove. Darivan je čak i u Konavlima, gdje su njegovi vojnici nekoliko dana provaljivali u kuće, pljačkali i terorizirali stanovništvo. Ukupna vrijednost darova iznosila je 3000 dukata. Osim toga, za oslobađanje zarobljenih poklisara dobio je 2700 talira.

Dokle god je bio u Herceg-Novom, Dubrovčani su se bojali novih provala, a naročito njegova povratka i mogućeg novog prolaska kroz Konavle. Dok je ta opasnost trajala, ugroženo stanovništvo bilo je spremno na evakuaciju, a na strateškim mjestima stajalo je 400 vojnika pod zapovjedništvom petorice kapetana i konavoskog potkneza.⁴⁸

Kao što je rečeno, ovaj je događaj nagnao Dubrovčane da na Porti zatraže ferman kojim će se bosanskim beglerbezima zabraniti prolaz i zadržavanje u Konavlima prigodom odlaska u Herceg-Novu,⁴⁹ a nedugo potom zatražili su da se prolaz zabrani i hercegovačkim sandžakbezima. Ipak, pohara Konavala ponovila se 1641. godine. Hercegovački sandžakbeg Šahin-paša prvo je izazvao sukob pokrenuvši pitanje pogubljenja Neretljanina, ono isto koje je deset godina ranije poslužilo Abaza-paši. I Šahin-paša je, poput Abaze, dao zatvoriti dubrovačkog prodavača soli u Neretvi. Prijetio je kako će ga dati nabiti na kolac samo da bi ga se pamtilo kao osobu koja se na takav način usudila presuditi jednom dubrovačkom plemiću. Zatim se uputio u Herceg-Novu, namjeravajući pravo kroz Konavle s većim brojem konjanika i pješaka. Odmah je organizira na obrana od više stotina ljudi, Konavljana i vojnika poslanih iz Grada. Branitelji su raspoređeni u blizini najugroženijih sela, a jedan dio se smjestio u kneževom dvoru i samostanu Sv. Vlaha, jer se pretpostavljalo da će sandžakbeg tamo htjeti ući po svaku cijenu. Do otvorenog sukoba nije došlo, iako su vojnici Šahin-paše i pljačkali i uništavali i ubijali i zlostavljali stanovnike koji se nisu evakuirali. Osmanlije su potom otišli u Herceg-Novu. Opsadno stanje u Konavli-

⁴⁸ *LL*, sv. 45, f. 173-174', 175-176, 177'-185', 187-192, 199-200, 203, 210-211. Radovan Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*. Beograd: Prosveta, 1983: 86-91. V. Vinaver, »Bosna i Dubrovnik«: 206-210.

⁴⁹ *LL*, sv. 45, f. 218 (u kolovozu 1631. Senat je zatražio od poklisara harača da izbore ferman prema kojemu se beglerbezi i sandžakbezi u Konavlima ne smiju zadržati duže od jednog dana, koji mogu provesti u hanu, vjerojatno onome u Mrcinama).

ma trajalo je ukupno nešto manje od mjesec dana, sve dok Šahin-paša nije napustio Herceg-Novu, najvjerojatnije putem preko Mrcina.⁵⁰

Zalaganjem Dubrovčana na Portu, ubrzo nakon pohara Konavala smije-njeni su i Abaza-paša i Šahin-paša.

Otkako su se Dubrovčani izborili za spomenuti fermand, ceremonijal je bio znatno pojednostavljen. Poklisari više nisu pratili sandžakbege u Herceg-Novu, a za one koji su to izričito zahtijevali, smislili bi kakav izgovor, naprimjer, da će im Senat dati odрубiti glave usude li se napustiti područje Republike. Ako nije bilo drugog načina, predočili bi im fermand da osmanski dostojanstvenici ne smiju zarobiti ili silom zadržati dubrovačke poklisare.⁵¹ Sandžakbezima je katkad ukazivala čast samo jedna osoba, koja nije bila vlasteoskog porijekla. Dubrovčani su tako u više navrata slali Iva Capizzija, jer se pokazao vrlo vještim u obuzdavanju njihovih namjera i želja.⁵² Sandžakbezi su dolazili u Mrcine u pratnji tek nekoliko svojih ljudi. Tu bi katkad i prenoćili, iako su ih poklisari usrdno molili da se ne zadržavaju, a jelo bi im bilo pripremljeno tako da ih dočeka spremno, samo da što prije odu.⁵³

Hercegovački sandžakbeg dobivao je i uobičajeni dar od poklisara harača. Oni bi se zaustavili u njegovu sjedištu, pozdravili ga, predali mu kredencijalno pismo, tendenciozno istaknuli po kojem poslu odlaze na Portu, te bi ga neposredno potom zamolili da nitko od podređenih mu službenika ne ometa poslove dubrovačkih trgovaca, jer je to želja sultana kojemu su se upravo uputili. Ispočetka su mu darivali 100 zlatnika (odnosno 150 talira), a od početka XVIII. stoljeća, umjesto novca, 2 kaveca atlasa i 12 glava šećera. Neko su vrijeme darivali i njegova kapidžibašu i čauša (kurir, ujedno i dvorski policajac) koji je pratio poklisare harača.⁵⁴ Tijekom XVII. stoljeća počeli su posjećivati i bosanskog beglerbega, za kojega je bio predviđen dar od 2

⁵⁰ *LL*, sv. 48, f. 23-24, 26, 26', 28-28, 38'-41, 45'-47, 50'-52', 54'-65, 66'-80', 83-84'. V. Vinaver, »Bosna i Dubrovnik«: 218-220.

⁵¹ *LL*, sv. 56, f. 40-43 (godina 1655.); sv. 64, f. 107-109 (1683.).

⁵² *LL*, sv. 48, f. 184' (godina 1643.); sv. 49, f. 20-21 (1645.); sv. 57, f. 142', 143 (1659.). Ivo Capizzi dočekaо je sandžakbega 1649. (*LL*, sv. 50, f. 51'), 1653. (*LL*, sv. 55, f. 60'-63) i 1654. godine (*LL*, sv. 55, f. 117-118).

⁵³ *LL*, sv. 45, f. 187-188' (godina 1631.); sv. 62, f. 55, 55' (1670.). *DA* 17 st., sv. 1805a, br. 11.

⁵⁴ Npr.: *LL*, sv. 32, f. 179 (godina 1574.); sv. 46, f. 271'-274' (1635.); sv. 67, f. 69-79. (1703.). Dubrovčani su srebrnim pladnjem darivali sandžakova kapidžibašu do 20-ih godina XVII. stoljeća (npr.: *LL*, sv. 17, f. 27': godina 1494.; sv. 43, f. 271: 1622.). Do početka istog stoljeća čaušu koji ih je pratio darivali su 16 zlatnika i još 4 za troškove puta (npr.: *LL*, sv. 30, f. 217: godina 1568.; sv. 41, f. 38': 1605.).

kaveca atlasa.⁵⁵

Peti i posljednji uobičajeni dar sandžakbezima bio je onaj za Božić. Za razliku od navedenih, ovaj dar nije bio uvijek isti. Najčešće se sastojao od hladetina, suhих smokava, naranača i malvazije, a katkad i limuna, četrna, ulja, šećera, rakije, medovine, sapuna. Isti dar primao je i bosanski beglerbeg.⁵⁶

U svim navedenim prigodama poklisari bi podijelili napojnice na dvorovima dostojanstvenika, obično u gotovom novcu, u iznosu od 200-800 akči.

Pored svih spomenutih, Dubrovčani su darivali i članove obitelji sandžakbega, odnosno beglerbega, roditelje, supruge, sinove, kćeri, nećake.⁵⁷ Darivali su i druge uglednike koji su im mogli koristiti, ili one koji su im bili posebno i iskreno naklonjeni, kakav je, primjerice, bio Ahmed Dugali⁵⁸ ili dragoman hercegovačkog sandžakbega 1605. godine.⁵⁹ Istaknimo još i Mehmeda, sandžakbegova odgajatelja (tur. lala), rodом Dubrovčanina, koji je imao vrlo veliki utjecaj na odluke svoga gospodara (1582./83.).⁶⁰

Pozvani na svečane događaje u obiteljima dostojanstvenika, poput vjenčanja, rođenja, obrezanja, povratka iz rata, Dubrovčani su također nosili da-

⁵⁵ Npr.: *LL*, sv. 64, f. 90-96' (godina 1682); sv. 74, f. 1' (1736.).

⁵⁶ *LL*, sv. 25, f. 254'-255 (godina 1554.); sv. 41, f. 121-123' (1606.); sv. 42, f. 37 (1609.), f. 182 (1612.); sv. 43, f. 219-222 (1621.); sv. 45, f. 246'-248 (1632.); sv. 63, f. 246'-247' (1679.). *AT*, sv. B 11, br. 67 (1643.); sv. B 12, br. 34 (1644.); sv. B 23, br. 104 (1658.).

⁵⁷ *LL*, sv. 20, f. 203-204 (godina 1533.); sv. 23, f. 3-4' (1542.), f. 240'-243 (1547.), f. 158 (1547.); sv. 24, f. 16'-17' (1548.), 50-52 (1549.), f. 105'-106 (1549.); sv. 28, f. 254', 255 (1562.); sv. 41, f. 99-104' (1605.), f. 115-119 (1606.); sv. 44, f. 150-151 (1627.); sv. 67, f. 2-4' (1703.).

⁵⁸ Ahmedu Dugaliji, velikom prijatelju Republike, Dubrovčani su posebno darovali atlas u dva navrata 1593. godine, kada je bio čehaja bosanskog beglerbega (*LL*, sv. 38, f. 35-42, 50'-54). Darivali su ga i 1602. godine (*LL*, sv. 40, f. 49'-51). Godine 1604., kad je postao bosanski beglerbeg, darovali su mu 200 ungara, uz uobičajeni dar (*LL*, sv. 40, f. 176', 177). Kasnije, kad više nije bio na ovoj dužnosti, darivali su mu 2 kaveca atlasa, 2 kutije zahara i 4 vrećice začina dokle god se nalazio u Banja Luci, svaki put kad bi poklisari posjetili novog beglerbega (*LL*, sv. 41, f. 128'-130': godine 1606., f. 172-172': 1606.; sv. 42, f. 33-35: 1609., f. 107, 107': 1612., f. 192'-196: 1613.).

⁵⁹ Poklisari koji su navedene godine posjetili novog sandžakbega darovali su njegovu dragomanu, dubrovačkom prijatelju, 4 glave šećera i 4 kutije zahara (*LL*, sv. 41, f. 99-104').

⁶⁰ U rujnu 1582. godine poklisari su posjetili novog hercegovačkog sandžakbega. Tom prigodom posebnu su pažnju iskazali lali Mehmedu, darovavši mu 2 kaveca svile, 4 kutije zahara i 4 glave šećera i zamolvši ga neka darove primi u znak posebne naklonosti koju osjećaju prema njemu kao sunarodnjaku i koju kao takav zaslužuje (T. Popović, »Upravna organizacija hercegovačkog sandžaka«: 96. *LL*, sv. 34, f. 184-187'). Lala Mehmeda darivali su u još nekoliko navrata navedene i sljedeće godine (*LL*, sv. 34, f. 231'-234, 267'-270').

rove.⁶¹

Dubrovački poklisari, sada ne nužno plemići, nego često dragomani i drugi dubrovački podanici, poznavaooci bosansko-hercegovačkih prilika, posjećivali su i darivali beglerbege i sandžakbege i mimo navedenih prigoda, kad god je trebalo riješiti kakav problem, a problema je bilo stalno. Poklisari općenito, a naročito plemići, nevoljko su odlazili u Bosnu, strpeći najviše od kuge, razbojnika i nenaklonjenosti osmanskih dostojanstvenika. Bila su to tri najveća rizika ovih poslanstava, koje su dubrovačke vlasti pokušavale umanjiti koliko su god mogle, a to nije bilo mnogo. Za epidemija kuge Senat je upućivao poklisare na zaobilazne puteve, dopuštajući im da u tom slučaju unajme jednoga ili više vodiča, opremajući ih većom količinom živežnih namirnica kako bi se što manje zaustavljali i što manje kontaktirali s osmanskim podanicima. Ako je kuga harala u samom odredištu, smjeli su se zaustaviti u najbližem nezaraženom mjestu. Po potrebi bi dostojanstveniku uputili kakvo lažno opravdanje za kašnjenje. Tako se 1742. godine poklisar u Travnik, u kojemu je, prema dojavama, harala jaka epidemija kuge, zaustavio u neimenovanom sigurnom mjestu, poručivši beglerbegu da se nenadano razbolio.⁶² U takvim rizičnim situacijama vlada je štedjela plemiće i umjesto njih slala dragomane i druge podanike,⁶³ a jednako je postupala i kada je na putu prijetila povećana opasnost od razbojničkih družina.⁶⁴

⁶¹ AT, sv. B 23, br. 5 (hercegovački sandžakbeg poziva dubrovačkog predstavnika na svoje vjenčanje, bez datuma); sv. B 24, br. 10 (sandžakbeg poziva na proslavu prigodom obrezanja sina, 1735.); sv. B 25, br. 67 (sandžakbeg poziva na proslavu prigodom rođenja sina, b.d.). LL, sv. 34, f. 102'-105 (godine 1658. poklisari nose dar sandžakbegu koji se vratio iz rata), f. 129 (godine 1582. poklisari su sandžakbegu darovali 2 kaveca atlasa prigodom proslave obrezanja sultanova sina); sv. 38, f. 14'-17' (1592. godine sandžakbega koji se vratio iz rata posjećuju poklisari i donose mu dar); sv. 46, f. 246'-248 (godine 1632. dubrovački je poklisar darovao 4 kaveca atlasa sandžakbegu prigodom njegove ženidbe).

⁶² LL, sv. 75, f. 170', 171 (godina 1742.); sv. 86, f. 110-120' (1765.); sv. 102, f. 28-31' (1784.). DA 17, sv. 1868, br. 6 (1668.).

⁶³ LL, sv. 73, f. 33'-36' (zbog vrlo velike opasnosti od kuge vlada 1736. godine nije htjela uputiti plemića novom sandžakbegu. Uputila mu je dragomana Miha Zarinija s isprikom da izabrani plemić nije mogao krenuti na put jer se razbolio).

⁶⁴ LL, sv. 70, f. 92-93' (godine 1717. vlada novom sandžakbegu upućuje građanina Marina Martellinija umjesto plemića, s isprikom da su putevi zbog tekućeg rata po život opasni), f. 141-142' (godine 1718., kada je završen osmansko-mletački rat započet 1714., Nikola Buća je novom sandžakbegu predao uobičajene darove i u ime vlade se ispričao što mu nije uputila plemića, s obrazloženjem da je putovanje kroz Hercegovinu još uvijek vrlo opasno).

Najočitiji i najkonkretniji primjer nenaklonjenosti dostojanstvenika bilo je prisilno zadržavanje, zatvaranje i zlostavljanje poklisara, što se dogodilo više puta. Tako je 1633. godine poklisar bio zatvoren pod optužbom da je sandžakbegu donio neprimjereni dar, godine 1639. veliki dubrovački neprijatelj također je dao zatvoriti i zlostavljati jednog poklisara.⁶⁵ Godine 1775., pak, bosanski su Osmanlije prevršili mjeru. Poklisar Kliment Vlahov Menze krenuo je beglerbegu zbog emina na Pločama koje su hadžije, pristigli iz vječito okužene Aleksandrije, nagovorili da prekrše kontumacijske propise i pobjegnu iz Lazareta, i to neposredno nakon što je jedan od njih u Lazareti-
ma umro od kuge, a emini su lažno tvrdili i posvuda širili priču da su hadžiju ubili Dubrovčani. Stjecajem okolnosti, cijeli tadašnji beglerbegov dvor nije bio naklonjen Republici, no posebno se istaknuo beglerbegov čehaja, koji je isposlovaio zatvaranje poklisara. Odbijena je dubrovačka ponuda u iznosu od 1000 talira beglerbegu i 100 čehaji za kažnjavanje emina, a svi dokazi o njihovoj krivnji odbačeni. Poklisara su počeli zlostavljati i prijetiti mu, uvjetujući njegovo oslobađanje iznosom od 3500 talira. Poklisar je neko vrijeme odolijevao, no ubrzo je, gotovo mrtav od straha, popustio, i to u trenutku kada su Osmanlije na krajnje barbarski način nasrnuli na dragomana Fabrija. Lancima su mu okovali noge, ruke i vrat i bacili ga, tako okovanoga, u jamu. Menze i Fabri su oslobođeni čim su beglerbeg i čehaja dobili traženi novac, no Senat je odlučio izboriti sankcije za ovakvo ponašanje prema svom poklisaru, držeći da, ako tako ne postupi, nijedan poklisar više neće biti siguran. Na Portu se odmah uputio izvanredni poklisar koji je imao za-
tražiti kaznu za čehaju i za emine, uz dopušteni trošak od 2000 talira. Tek u veljači 1777. izboren je ferman beglerbegu da čehaju kazni i Dubrovčanima vrati novac iznuden od Menze. Odredbe fermana nisu ostvarene.⁶⁶

Jasno, dubrovački plemići su zbog svega toga radije birali globu propisanu za odbijanje poslanstva. Primjerice, 1778. godine Senat je izabrao Frana Matovog Ghetaldija za poklisara u Bosnu. Iako se opravdao bolešću, morao je platiti globu od 150 dukata. Nakon njega izabran je Mato Nikolin Pozza, koji je odbio poslanstvo iz navedenih razloga i također smjesta i spremno platio globu. Senat je istog dana donio odredbu o povećanju plaće poklisarima u Bosnu sa 150 na 250 dukata. Sljedeći izabrani poklisar prihvatio je poslanstvo. Iznos poklisarske plaće povećan je još jednom, 1791. go-

⁶⁵ V. Vinaver, »Bosna i Dubrovnik«: 213, 215, 229.

⁶⁶ *LL*, sv. 95, f. 54-69', 142, 142', 148, 156-162; sv. 96, f. 53-60, 75', 96'-98', 138-140'

dine, na 450 dukata. Tada je također određeno da poklisar izabran za poslanstvo u Bosnu sljedećih osam godina neće biti ponovo biran, ostvario poslanstvo ili ne.⁶⁷ Osim toga, Senat je poklisare pokušavao motivirati i dodatnom plaćom, ako su rizici poslanstva bili neuobičajeno veliki.⁶⁸ Inače, prema podacima iz XVIII. stoljeća, poklisari su putovali u pratnji četvorice, petorice slugu, odnosno vojnika i kurira, u XVII. i XVIII. stoljeću gotovo uobičajeno im je dodjeljivan dragoman, koji je također imao svoga slugu, odnosno vojnika. Ako su željeli, poklisari su sa sobom mogli povesti i barbijera i kape-lana, a koncem XVIII. stoljeća pratio ih je i jedan janičar.⁶⁹

Dubrovčani su najradije darivali tkanine, šećer, zahare, svijeće i začine, dodajući često južno voće i svoje najbolje i najskuplje vino malvaziju. Već ovi darovi, stoljećima isti, ukazuju na nedostatak osnovnih svakodnevnih potrepšina u Bosni. Slijedi, međutim, dug i vrlo raznovrstan popis prehrambenih i drugih proizvoda i predmeta koji su darivani uglavnom na zahtjev samih dostojanstvenika. Katkad su za zatraženo nudili novce, međutim Dubrovčani su uglavnom odustajali od naplate, cijeneći da će darivanjem izvući veću korist. Ne treba sumnjati u ovu procjenu Dubrovčana, tim više što je, pored luksuznih i predmeta za razonodu, uglavnom bila riječ o proizvodima za svakodnevnu uporabu. Zapravo je dvojbena koliko su takvi darovi bili skupocjeni, no sigurno je da su Dubrovčani često morali uložiti mnogo truda i napora da ih pripreme i nabave, a naročito ako ih je trebalo tražiti izvan granica Republike, što se često događalo.

Šećer, zahare, svijeće i začini često su darivani i u drugim prigodama, kada se spominju razne vrste, i to uglavnom u XVI. stoljeću. Tako se u nekoliko navrata spominje fini šećer, koji je također darivan u glavama (tal. panetto).⁷⁰

Zahare su darivane u velikim, srednjim i malim kutijama.⁷¹ Osim naj-

⁶⁷ *Acta Consilii Rogatorum* (dalje: *CR*), serija 3 (DAD), sv. 187, f. 132-133, 134. (godina 1778.); sv. 198, f. 131 (1791.). Globa se plaćala i kad poklisar nije bio spreman krenuti u propisanom roku, a 1722. godine je iznosila 100 dubrovačkih dukata (*LL*, sv. 71, 45'-54').

⁶⁸ *LL*, sv. 85, f. 170-181 (godine 1764. Senat poklisaru povećava plaću na 300 dukata zbog velike opasnosti od kuge); sv. 86, f. 110-120' (godine 1765. poklisaru se iz istog razloga povećava plaća na 300 dukata, koje će dobiti prodajom soli na Pločama).

⁶⁹ *LL*, 69, f. 94'-99 (godina 1714.); sv. 75, f. 79 (1741.); sv. 88, f. 128 (1767.); sv. 97, f. 89 (1778.); sv. 105, f. 135-147' (1791.); sv. 110, f. 243 (1802.).

⁷⁰ *LL*, sv. 23, f. 163 (godina 1545.), f. 258 (1547.); sv. 24, f. 90', 91 (1549.); sv. 29, f. 95', 96 (1563.).

⁷¹ *Detta*, sv. 9, f. 5' (kutije zahara male, velike i srednje veličine spominju se 1618.).

češćih “običnih” zahara (tal. *confetti comuni*),⁷² spominju se i zahare od badema i kave,⁷³ pinjola (tal. *pinocchiato*),⁷⁴ cimeta,⁷⁵ zahare od jaja (tal. *pasta reale*), iste takve s marcipanom (tal. *pasta reale di marzipano*),⁷⁶ fine zahare od muškata,⁷⁷ zahare s raznim začinima zvane *mostacioni*.⁷⁸ Sve navedene vrste zahara po svoj prilici pripadaju dosta često darivanim različitim, odnosno miješanim zaharama (*confetti diversi*).⁷⁹

Nadalje, navode se svijeće od bijelog voska,⁸⁰ pozlaćene,⁸¹ engleske⁸² i stolne svijeće.⁸³ Darivao se i pečatni i crveni vosak.⁸⁴

Što se tiče začina, vrste se ne navode, izuzimajući XVI. stoljeće kada se spominju cimet,⁸⁵ aniš,⁸⁶ papar.⁸⁷ U istom razdoblju spominju se i sjemenke pipuna⁸⁸ i pinije.⁸⁹

⁷² LL, sv. 46, f. 99' (jedno od rijetkih uputstava na hrvatskom jeziku dubrovačkom poklisaru sandžakbegu u Gabelu, koji nedvojbeno dokazuje da su se pod izrazom *confetti comuni* podrazumijevale zahare, 1633. godina).

⁷³ *Copia Lettere Diverse Turcarum* (dalje: CLDT), serija 27.2 (DAD), sv. 2, f. 209, 209' (godina 1743.).

⁷⁴ LL, sv. 24, f. 105', 106 (godina 1549.); sv. 30, f. 241'-243 (1568.).

⁷⁵ *Detta*, sv. 9, f. 5' (godina 1618.). LL, sv. 41, f. 138' (1606.).

⁷⁶ LL, sv. 38, f. 91 (godina 1593.); sv. 41, f. 138' (1606.). Prema Stulliju, *pasta reale* je jelo od brašna, šećera i jaja, *jajnik*, *jajnica s zaharom* (*Vocabolario Italiano-Illirico-Latino del P. Gioachino Sulli Raguseo*. Ragusa, 1810).

⁷⁷ LL, sv. 41, f. 138' (godina 1606.).

⁷⁸ LL, sv. 66, f. 182' (godina 1702.); sv. 67, f. 14, 14' (1703.).

⁷⁹ LL, sv. 21, f. 16-17 (godina 1535.); sv. 23, f. 158 (1545.), f. 178', 179 (1545.), f. 217', 218 (1546.); sv. 33, f. 271'-273 (1580.); sv. 34, f. 157'-159' (1582.); sv. 36, f. 119 (1588.).

⁸⁰ LL, sv. 20, f. 68' (godina 1529.), f. 203-204 (1530.); sv. 23, f. 5-7 (1541.); sv. 24, f. 88'-90 (1549.), f. 148-149 (1550.); sv. 25, f. 34', 35 (1552.); sv. 29, f. 95', 96 (1553.).

⁸¹ LL, sv. 20, f. 258' (godina 1534.); sv. 23, f. 3-4', 5-7 (1542.), f. 163 (1545.), f. 187-188' (1545.); sv. 24, f. 90, 90' (1549.); sv. 33, f. 112-114' (1577.).

⁸² AT, sv. B 28, br. 19 (godina 1649.).

⁸³ LL, sv. 23, f. 163 (godina 1545.); sv. 30, f. 57'-58' (1565.).

⁸⁴ CLDT, sv. 2, f. 209, 209' (godina 1743.).

⁸⁵ LL, sv. 23, f. 52' (godina 1543.), f. 213-215 (1546.), f. 258 (1574.), f. 266 (1574.); sv. 24, f. 15, 15', 23. (1548), f. 50-52, 111-114 (1549.), 212'-213' (1550.); sv. 25, f. 17' (1551.); sv. 27, f. 15'-18. (1558.); sv. 29, f. 120-121' (1563.); sv. 34, f. 267'-270 (1583.).

⁸⁶ LL, sv. 23, f. 52' (godina 1543.), f. 240'-243, 258 (1547.); sv. 24, f. 15, 15', 23' (1548.), f. 50-52, f. 111-114 (1549.), f. 212'-213' (1550.); sv. 25, f. 17' (1551.); sv. 27, f. 15'-18' (1558.); sv. 29, f. 120-121' (1563.); sv. 30, f. 241'-243 (1568.).

⁸⁷ LL, sv. 20, f. 68' (godina 1529.); sv. 21, f. 54', 55 (1536.); sv. 23, f. 163 (1545.); sv. 24, f. 15, 15. (1548.), f. 212'-213' (1550.); sv. 33, f. 271'-273 (1580.).

⁸⁸ LL, sv. 23, f. 52. (godina 1543.), f. 213-215 (1546.), f. 240'-243, 258, 266 (1547.); sv. 30, f. 241'-243 (1568.); sv. 34, f. 120-122 (1582.).

⁸⁹ LL, sv. 23, 52' (godina 1543.), f. 240'-243 (1547.); sv. 24, f. 50-52 (1549.); sv. 30, f. 241'-243 (1568.); sv. 34, f. 120-122 (1582.).

Dubrovčani su vrlo često darivali i južno voće, gotovo uvijek limune i slatke naranče,⁹⁰ rjeđe ljute naranče⁹¹ i četrune.⁹² Uz to, darivali su i šipke,⁹³ suhe smokve,⁹⁴ katkad breskve,⁹⁵ grožđe,⁹⁶ dunje⁹⁷ i pipune.⁹⁸

Osmanski dostojanstvenici osobito su cijenili i tražili limune, koje su koristili i kao lijek protiv terciijane, malarične groznice (tal. *febbre terzana*).⁹⁹ Ako ih nije bilo na području Republike, čemu je obično uzrok bila vrlo studena zima, Dubrovčani bi ih dobavljali u Barletti,¹⁰⁰ odnosno Apuliji.¹⁰¹

Jednako su bili na cijeni i napici od južnog voća.¹⁰²

Uz mjere predostrožnosti, Dubrovčani su darivali i alkoholna pića. Sudeći po pojedinim uputstvima poklisarima, prvo bi provjerili uživa li određeni dostojanstvenik alkohol, a potom bi mu ga diskretno isporučili.¹⁰³ Osmanlije su, međutim, nerijetko i sami tražili alkoholna pića, najčešće

⁹⁰ Dubrovčani su darivali limune i naranče iz godine u godinu, i više puta godišnje, svakom prigodom barem jedan bario, sanduk ili tovar. Prema raspoloživim podacima, jedan bario sadržavao je 300 komada naranača (*LL*, sv. 66, f. 182': godina 1702.) i isto toliko limuna (*LL*, sv. 28, f. 225': 1561.). Jedan sanduk sadržavao je 160 limuna (*LL*, sv. 76, f. 210': 1742.), a tovar 650 limuna (*LL*, sv. 75, f. 129': 1741.).

⁹¹ *LL*, sv. 22, f. 258 (godina 1541.); sv. 23, f. 148 (1545).

⁹² *LL*, sv. 42, f. 33-35 (godina 1609.), f. 37 (1609.); sv. 66, f. 156'-159 (1701.); sv. 75, f. 170'-179 (1742.).

⁹³ *LL*, sv. 22, f. 92 (godina 1539.), f. 258-259' (1541.); sv. 28, f. 225' (1561.); sv. 30, f. 241'-243 (1568.); sv. 35, f. 54 (1584.); sv. 98, f. 139-141 (1780.); sv. 102, f. 173' (1785.).

⁹⁴ *LL*, sv. 41, f. 121-123' (godina 1606.); sv. 42, f. 37 (1609.), f. 182 (1613.).

⁹⁵ *LL*, sv. 30, f. 197-199' (godina 1589.).

⁹⁶ *LL*, sv. 36, f. 153-155 (godina 1589.).

⁹⁷ *LL*, sv. 67, f. 14, 14' (godina 1703.).

⁹⁸ *LL*, sv. 30, f. 197-199' (godina 1567.).

⁹⁹ *AT*, sv. B 24, br. 82 (godine 1611. limune je tražio oboljeli hercegovački sandžakbeg Sulejman-paša).

¹⁰⁰ *LL*, sv. 74, f. 38-39 (godina 1736.); sv. 75, f. 127, 127', 129' (1741.).

¹⁰¹ *LL*, sv. 79, f. 5 (godina 1754.).

¹⁰² Spominje se sok od limuna (lemoni in sugo; sugo di limone) (*LL*, sv. 38, f. 91: 1593.; sv. 44, f. 70., 71: 1625.; sv. 45, f. 175-176: 1631.). Nadalje, spominju se i *acqua naranciata* (*Detta*, sv. 13, f. 118., 119: godina 1645.), *acqua d'aranci* (*LL*, sv. 66, f. 182': godina 1702.), te *acqua di tutto cedro* (*LL*, sv. 66, f. 182': godina 1702.). Mogla bi biti riječ o narančadi i soku od četruna, ali vrlo lako i o ljekovitim napicima koji su se pripravljali od cvjetova južnog voća.

¹⁰³ Godine 1777. Dubrovčani upućuju poslanika kako će tajno dostaviti rozolin beglerbegovom čehaji (*LL*, sv. 96, f. 35), a 1778. godine ga tajno dostavljaju beglerbegu (*LL*, sv. 97, f. 38).

omiljenu malvaziju,¹⁰⁴ zatim rozolin,¹⁰⁵ rakiju,¹⁰⁶ kuhano vino¹⁰⁷ i *vin ter-biano* (?).¹⁰⁸

Pored svih navedenih prehrambenih artikala, Dubrovčani su tijekom više od tri stoljeća začinjali trpezu bosansko-hercegovačkih uglednika i kavom,¹⁰⁹ čokoladom,¹¹⁰ marcipanom,¹¹¹ kotonjatom,¹¹² maslinama,¹¹³ uljem,¹¹⁴ octom,¹¹⁵ ušeceranim, odnosno konzerviranim (tal. conserva) voćem, travama, laticama ruža i ljubica.¹¹⁶

Osim navedenoga, dostojanstvenici su za svoje novce tražili veće količine hrane, najčešće riže, rjeđe kave i šećera.¹¹⁷

S bosanskog su dvora od Dubrovčana tražili i papir za pisanje,¹¹⁸ naročito tijekom prve polovine XVIII. stoljeća. Naručivali su takozvane quinter-

¹⁰⁴ *LL*, sv. 22, f. 258 (godina 1541.); sv. 23, f. 163 (1545.); sv. 24, f. 111-114 (1549.); sv. 30, f. 241'-243 (1568.); sv. 35, f. 27-31' (1583.); sv. 36, f. 119 (1588.); sv. 37, f. 252' (1591.); sv. 38, f. 14'-17' (1592.), f. 91 (1593.); sv. 42, f. 33-35, 37 (1609.), f. 182 (1613.); sv. 43, f. 20 (1615.), f. 70'-72 (1617.), f. 156', 157 (1619.), f. 210-211 (1620.); sv. 44, f. 28'-30 (1623.), f. 67, 67', 70', 71 (1625.), f. 123 (1626.), f. 176, 176' (1628.); sv. 45, f. 23-23' (1629.), f. 173,-174', 175-176 (1631.), f. 246'-248, 248'-252 (1632.); sv. 47, f. 192'-193' (1639.); sv. 48, f. 117' (1642.), f. 184 (1643.); sv. 49, f. 46', 47 (1645.); sv. 55, 188, 188', 229' (1654.).

¹⁰⁵ *LL*, sv. 73, f. 16 (godina 1731.), f. 176'-183 (1734.).

¹⁰⁶ *LL*, sv. 44, f. 70', 71 (godina 1625.); sv. 56, f. 108-110 (1656.).

¹⁰⁷ *LL*, sv. 38, f. 91 (godina 1593.).

¹⁰⁸ *LL*, sv. 38, f. 91 (godina 1593.).

¹⁰⁹ *LL*, sv. 102, f. 28-31' (godina 1784.).

¹¹⁰ *LL*, sv. 72, f. 1-6 (godina 1726.), f. 240'-249 (1731.).

¹¹¹ *Detta*, sv. 9, f. 6 (godina 1618.); *LL*, sv. 23, f. 163 (1645.); sv. 24, f. 105', 106 (1549.).

¹¹² J. Lučić, »Dubrovčani i Hasan paša Predojević.«: 107.

¹¹³ *LL*, sv. 66, f. 182', 197 (godina 1702.).

¹¹⁴ *LL*, sv. 44, f. 28'-30' (godina 1623.). *DA* 18, sv. 3396, br. 7 (1712.).

¹¹⁵ *LL*, sv. 28, f. 225' (godina 1561.).

¹¹⁶ *AT*, sv. B 24, br. 83 (nedatirano). *LL*, sv. 66, f. 182', 246 (1702.); sv. 67, f. 14, 14', 60'-62' (1703.).

¹¹⁷ Godine 1740. beglerbeg je naručio 16000 oka riže za potrebe svog dvora (*AT*, sv. B 22, 40). Godine 1745. Dubrovčani mu javljaju kako su mu s teškom mukom nabavili zatraženih 1160 oka riže i 116 oka šećera u prahu, a kavu mu nisu uspjeli kupiti (*CLDT*, sv. 2 f. 248, 248', 254', 255). Godine 1754. bosanski beglerbeg traži 6000 oka riže (*AT*, sv. B IV 1, br. 97). Godine 1756. traži 4000 oka riže, koju su Dubrovčani jedva nabavili zbog niske cijene koju je ponudio (*CLDT*, sv. 4, f. 88). Godine 1757. isporučili su mu 240 oka aleksandrijske kave i 6000 oka riže (*AT*, sv. B IV 1, br. 115), godine 1760. opet rižu (*AT*, sv. B IV 1, br. 140), godine 1805. 5000 oka riže (*AT*, sv. B IV 1, br. 199).

¹¹⁸ J. Lučić, »Dubrovčani i Hasan-paša Predojević.«: 108.

nete, povezane listove papira¹¹⁹ različitih veličina,¹²⁰ te vrsta kao što su *carta reale*, tj. *carta imperiale*,¹²¹ potom *carta sotto reale* i *carta sottile*.¹²²

Osmanlijama se darivao i sapun,¹²³ mirisna ulja i masti,¹²⁴ ogledala obična, pozlaćenih okvira,¹²⁵ u kutiji od bjelokosti s poklopcem,¹²⁶ srebrne tabakijere,¹²⁷ a dakako i burmut.¹²⁸ Darujući 1590. godine lepeze od sitnih bisera, Dubrovčani su istaknuli kako su ih morali gotovo silom oteći jednoj vladiki samo da udovolje sandžakbegovoj želji.¹²⁹

Osmanske palače Dubrovčani su opremali prozorskim staklima,¹³⁰ fenje-

¹¹⁹ *Quinterneta* je obično imao 5 listova. U pismu iz 1741. godine Dubrovčani napominju da se samo *quinterneta* tankog (tal. *sottile*) papira sastoji od 25 listova (*LL*, sv. 75, f. 122).

¹²⁰ Godine 1738. bosanski beglerbeg traži 2 puta po 50 *quinterneta* papira prema uzorcima koje je poslao (*AT*, sv. B 22, br. 38). Godine 1739. Dubrovčani su beglerbegu čak u pet navrata slali papir, napominjući jednom da su ga nabavili u Veneciji (*CLDT*, sv. 2, f. 134, 134', 140', 144', 156', 162). Godine 1740. šalju 166 *quinterneta* velikog formata (*CLDT*, sv. 2, f. 173. *LL*, sv. 74, f. 169'). Godine 1747. beglerbeg je za svoj novac prvo tražio *quinternete* velikih listova u vrijednosti od 50 groša (*AT*, sv. B 22, br. 51), a nekoliko mjeseci kasnije još 30 *quinterneta* "karte velike tj. imperijale" (*AT*, sv. B 22, br. 52, 53). Godine 1748. šalju mu "jedan malahan skriturić" (*CLDT*, sv. 3, f. 69'), godine 1753. 40 *quinterneta* najvećeg formata koji su mogli naći, 50 *quinterneta* manjeg i 40 najmanjeg formata (*CLDT*, sv. 3, f. 242-243).

¹²¹ *LL*, sv. 69, f. 205'-208', 209-212' (godina 1715.); sv. 70, f. 35' (1716.); sv. 74, f. 183'-184' (1740.).

¹²² Godine 1741. Dubrovčani na bosanski dvor šalju 23 *quinterneta carta imperiale*, 50 *quinterneta carta reale grande*, 25 *quinterneta carta sotto reale*, 25 *quinterneta carta reale piccola* koje su jedva pronašli u gradskim dućanima (*LL*, sv. 75, f. 122). Inače, napominjući na kojoj će vrsti papira pisati određenim osmanskim dostojanstvenicima, Dubrovčani spominju još vrste: *carta imperiale liscia*, na kojoj su 1740. godine pisali velikom veziru i njegovom čehaji (*LL*, sv. 74, f. 183'-184'), te *carta dorata* na kojoj su 1756. godine pisali princu Vlaške (*LL*, sv. 79, f. 206-207).

¹²³ *LL*, sv. 30, f. 201-202 (godine 1567. Dubrovčani sandžakbegu šalju 104 komada sapuna).

¹²⁴ *LL*, sv. 66, f. 144'-149, 156'-159 (1701. godine Saliamičiću povjerljivom prijatelju beglerbega, beglerbegu i njegovom čehaji); sv. 72, f. 240'-249 (beglerbegu 1731.); sv. 73, f. 86' (beglerbegu 1732.), f. 122'-127 (beglerbegu i njegovu sinu 1733.), f. 176'-183 (beglerbegu 1734.); sv. 74, f. 135'-138 (beglerbegu 1739.); sv. 76, f. 222-223' (beglerbegu 1751.).

¹²⁵ *LL*, sv. 69, f. 209-212' (sandžakbegu 1715.); sv. 71, f. 72' (čehaji beglerbega 1722.).

¹²⁶ *LL*, sv. 30, 201-202 (takvo je ogledalo 1567. zaželio sandžakbeg, no Dubrovčani mu ga nisu uspjeli nabaviti).

¹²⁷ *CLDT*, sv. 3, f. 122, 122' (čehaji bosanskog beglerbega 1750.).

¹²⁸ Godine 1751. bosanski defterdar traži vrhunski duhan, a sudeći po istom pismu, prije toga su Dubrovčani beglerbegovom čehaji poslali duhana s aromom jasmína (*AT*, sv. B 22, br. 76).

¹²⁹ *LL*, sv. 30, f. 161, 161'.

¹³⁰ Godine 1749. čehaja u ime beglerbega traži 200 stakala za njegove novce, za opremanje nove prostorije na svom dvoru (*AT*, sv. B 22, br. 60).

rima¹³¹ i bravama.¹³²

Dobavljali su im životinje za lov i rasonodu, poput pasa, lovačkih,¹³³ pa i onih obučenih za lov u vodi (tal. cane da caccia d'acqua),¹³⁴ sokolova,¹³⁵ jastrebova,¹³⁶ papiga,¹³⁷ čak i majmuna.¹³⁸ Dobavljali su im i potrepštine za održavanje, čuvanje i ukrašavanje životinja, poput krletki,¹³⁹ hrane za kanarinca koja se naručivala u Barletti,¹⁴⁰ praporaka za jastebove i kopce,¹⁴¹ lanaca s ovratnicima za pse¹⁴² ili koraljnih ukrasa za konjsku opremu.¹⁴³

Inače, što se koraljnih predmeta tiče, Osmanlije su bez sumnje najviše voljeli koraljne tespihe (brojanica islamskih vjernika), koje su vrlo rado primali na dar i u bezbroj navrata tražili od Dubrovčana.¹⁴⁴ Koraljni tespih je u XVIII. stoljeću stajao nešto manje od 2 cekina.¹⁴⁵

¹³¹ *LL*, sv. 75, f. 64-66 (stanovitom Mehmed-efendiji na dvoru beglerbega 1741.).

¹³² *CLDT*, sv. 3, f. 47, 69' (1747. i 1748. godine beglerbegu).

¹³³ *AT*, sv. B 21, br. 33 (godine 1787. beglerbeg Selim želi psića); sv. B 23, br. 96 (beglerbeg traži lovačkog psa, nedatirano); sv. E 23, br. 4. (prema nedatiranom dokumentu Dubrovčani sandžakbegu šalju dobrog psa neimenovane pasmine, te hrta kojega su oduzeli jednom plemiću samo da bi udovoljili njegovoj želji). *LL*, sv. 44, f. 28'-30' (sandžakbegu 1623.).

¹³⁴ *LL*, sv. 39, f. 13'-17 (1595. godine Dubrovčani sandžakbegu šalju zatraženog psa, uz napomenu kako takvih pasa nema u Republici, pa su ga morali nabaviti u inozemstvu i zato dobro platiti).

¹³⁵ *LL*, sv. 28, f. 26-27' (godina 1560.); sv. 34, f. 267'-270' (1583.). *AT*, sv. B 26, br. 14 (sinu sandžakbega 1712.); sv. E 23, br. 5 (prema nedatiranom dokumentu Dubrovčani udovoljavaju molbi sandžakbega i šalju mu vrlo pitomog sokola).

¹³⁶ *Detta*, sv. 13, f. 27 (sandžakbegu 1753.).

¹³⁷ *LL*, sv. 55, f. 89 (odgovarajući 1653. godine beglerbegu koji je tražio papige, Dubrovčani napominju da ih u Republici nema već 80 godina, nego ih nabavljaju u Aleksandriji i Judeji).

¹³⁸ Osamdesetih godina XV. stoljeća sandžakbeg Ajaz je od Dubrovčana zatražio i na dar dobio jednog majmuna (I. Božić, »Hercegovački sandžakbeg Ajaz«: 75).

¹³⁹ *LL*, sv. 74, f. 34-37' (za dvor beglerbega 1736.).

¹⁴⁰ *LL*, sv. 74, f. 34-37' (za dvor beglerbega 1736.).

¹⁴¹ *AT*, sv. B 26, br. 14 (sinu sandžakbega 1712.).

¹⁴² *LL*, sv. 36, f. 157' (godine 1589. sandžakbeg je od Dubrovčana tražio dva lanca s ovratnicima za svoje hrtove).

¹⁴³ *AT*, sv. B 22, br. 118 (manja i veća zrna koralja za ukrase na konjskoj opremi tražio je 1766. godine haznadar beglerbega).

¹⁴⁴ *LL*, sv. 30, f. 201-202 (godina 1567.); sv. 38, f. 91 (1593.); sv. 41, f. 99-104' (1605.); sv. 66, f. 108 (1700.); sv. 77b, f. 242'-254' (beglerbegu 1752.); sv. 78, f. 174 (beglerbegu 1753.); sv. 82, f. 109-115 (beglerbegu 1757.); sv. 85, f. 57-62 (divan-efendiji beglerbega 1763.). sv. 95, f. 22 (bosanskom defterdaru 1775.). *AT*, sv. B 22, br. 25 (sarajevskom muli 1708. godine); sv. B 22, br. 124 (čehaji beglerbega 1768.). *CLDT*, sv. 2, f. 209, 209' (beglerbegu i čehaji 1743.); sv. 3, f. 62' (beglerbegu 1747.), f. 219-220 (bosanskom defterdaru 1752.).

¹⁴⁵ *LL*, sv. 78, f. 174 (godina 1753.).

Od Dubrovčana su Osmanlije naručivali srebrne i zlatne satove, satove engleske i francuske proizvodnje, one koji “dobro zvone”.¹⁴⁶ Tražile su se i usluge dubrovačkih urara.¹⁴⁷

Još su naručivali pištolje¹⁴⁸ i puške, takozvane karabinke,¹⁴⁹ kompase i zemljopisne karte,¹⁵⁰ dalekozore,¹⁵¹ naočale, čiju su jačinu određivali prema starosnoj dobi.¹⁵²

Konačno, tražili su i cvijeće, jasmine i karanfile, lukovice, tj. mladice, na primjer ruža,¹⁵³ a jednako su tražili i umjetno cvijeće.¹⁵⁴

Atlas i sukno često su darivani i mimo uobičajenih prigoda, a raznolikost

¹⁴⁶ Prema nedatiranom dokumentu, sin sandžakbega tražio je nekoliko francuskih satova koji “dobro zvone” (*AT*, sv. B 23, br. 30), sandžakbeg je naručio sat 1605. godine (*LL*, sv. 41, f. 99-104’). Satove su naručivali i hercegovački sandžakbeg i muselim, njegov zastupnik (*AT*, sv. B 23, br. 114; sv. B 28, br. 35). Dubrovčani su 1636. beglerbegu darovali sat (*AT*, sv. B 12, br. 63). Godine 1749. darovali su mu sat, koji je u Italiji, po njegovoj narudžbi, napravio francuski urar (*CLDT*, sv. 3, f. 117, 117’). Godine 1720. bosanski je defterdar tražio engleski sat, ali mu ga nisu mogli nabaviti (*LL*, sv. 70, f. 229). Godine 1751. beglerbegu darivaju zlatni, a defterdaru srebrni sat (*LL*, sv. 76, f. 222-223’).

¹⁴⁷ *AT*, sv. B 21, br. 19 (godine 1736. čehaja beglerbega podsjeća Dubrovčane da su obećali poslati na bosanski dvor urara Vlaha).

¹⁴⁸ *AT*, sv. 22, br. 33 (beglerbeg 1720. godine); sv. B 28, br. 5 (divan-jazidžija sandžakbega 1728.). *LL*, 85, f. 57-62 (belgerbeg 1763.).

¹⁴⁹ Godine 1751. bosanski defterdar traži par karabinki, onakvih kakve su Dubrovčani već darovali beglerbegu i njegovom čehaji (*AT*, sv. B 22, br. 76. *CLDT*, sv. 3, f. 165-166). *LL*, sv. 77b, f. 13-16 (po jednu čehaji i defterdaru bosanskog beglerbega 1751.); sv. 78, f. 67’, 68 (par beglerbegu 1753.). *LL*, 85, f. 57-62 (beglerbegu 1763.).

¹⁵⁰ *LL*, 95, f. 72-73 (2 srebrna kompasa i 8 zemljopisnih karata beglerbegu 1775. godine). Vuk Vinaver, *Dubrovnik i Turska u XVIII veku*. Beograd: SAN, 1960: 25.

¹⁵¹ *AT*, sv. 22, br. 33 (beglerbegu 1720.); sv. B 28, 19 (čehaji sandžakbega 1649.); sv. 69, f. 155-156’ (za čehaju beglerbega dalekozor je naručen u Veneciji 1714. godine), f. 215-218 (sanžakbega 1715.).

¹⁵² *LL*, sv. 37, f. 76’-80 (beglerbegu 12 pari naočala 1590. godine); sv. 66, f. 182’, 246 (beglerbegu 5 pari naočala u kutijama, a sarajevskom muselimu 6 pari 1702.). Prema nedatiranom turskom dokumentu, čehaja velikog vezira tražio je od Dubrovčana dva para naočala za starosnu dob od 40 do 50 godina (*AT*, sv. B 22, br. 176).

¹⁵³ J. Lučić, »Dubrovčani i Hasan-paša Predojević.«: 107 (beglerbeg traži jasmine i karanfile). *LL*, sv. 66, f. 182. (godine 1702. beglerbegu se darivaju mladice cvijeća); sv. 77b, f. 229-236’ (1752. beglerbeg traži mladice bijelih i crnih ruža).

¹⁵⁴ *LL*, sv. 66, f. 102-104 (1700.), 156’-159 (1701.); sv. 67, f. 2-4’ (1703.), f. 100-104’ (1703.).

boja ovih tkanina¹⁵⁵ uočljiva je u XVI., dubrovačkom zlatnom stoljeću, kada je Senat slao poslanike u Veneciju u nabavku tkanina samo za Osmanlije, “jer se događa, da nam svaki dan trebaju”.¹⁵⁶ Tada se darivala i svilu¹⁵⁷ i damast,¹⁵⁸ a nešto rjeđe velut,¹⁵⁹ brokat,¹⁶⁰ jedna vrsta svilene tkanine (tal. tabino).¹⁶¹ Osim toga, Osmanlije su Dubrovčanima slali tkanine na bojenje.¹⁶² U par navrata naručivali su zastave od određenih vrsta tkanina s precizno opisanim ukrasima.¹⁶³

Katkad su osmanski dostojanstvenici naručivali veće količine tkanina za

¹⁵⁵ Pored uobičajenog skrletnog i ljubičastog sukna, darivalo se i zeleno (LL, sv. 34, f. 153-155: godina 1582., f. 184-187': 1582; sv. 35, f. 76'-77': 1584.). Osim atlasa grimiznog, ljubičastog, sivog i boje breskve, darivao se i zeleni (LL, sv. 33, f. 112-114': godina 1577; sv. 34, f. 48: 1580., f. 129: 1582.; sv. 35, f. 145'-148: 1586.; sv. 36, f. 61-64: 1588.), zagasitomodri (tal. turchino) (LL, sv. 36, f. 61-64: godina 1588.; sv. 38, f. 14'-17': 1592.), *turchino chiaro* (LL, sv. 37, f. 208': godina 1591.), kestenjaste boje (tal. tane) (LL, sv. 33, f. 112-114': godina 1577; sv. 38, f. 35-42: 1593.), boje limuna (tal. lemonino) (LL, sv. 23, f. 217', 218: godina 1546.), boje mlijeka (tal. lattesino) (LL, sv. 35, f. 27-31': godina 1583., sv. 36, f. 143', 144, 145', 146: 1589.; sv. 37, f. 30-32': 1590.), bijeli (LL, sv. 35, f. 81-82': godina 1585.; sv. 36, f. 119: 1588.; sv. 37, f. 60': godina 1590.), boje srebra (LL, sv. 37, f. 357': godina 1592.), crveni (LL, sv. 35, f. 54: godina 1583., f. 145-148: 1586.), rumeni (tal. incarnatino) (LL, sv. 37, f. 60': godina 1590.), modri (tal. azzurro) (LL, sv. 35, f. 54: godina 1583., f. 81'-82': 1585.), protkan zlatom (LL, sv. 34, f. 48: godina 1580.), *rossosecco* (LL, sv. 36, f. 61-64, f. 112'-113': godina 1588.; sv. 37, f. 30-32': 1590.).

¹⁵⁶ Z. Šundrica, »O darovima u dubrovačkoj diplomaciji.«: 56. LL, sv. 28, f. 37 (godine 1560. Dubrovčani u Veneciji organiziraju kupovinu tkanina za Osmanlije).

¹⁵⁷ LL, sv. 21, f. 83-84' (godina 1537.); sv. 28, f. 254-255 (1562.); sv. 32, f. 61-62' (1572.); sv. 34, f. 178-180' (1582.); sv. 37, f. 223 (1591.); sv. 99, f. 131-135' (1781.).

¹⁵⁸ Darivao se damast grimizne boje (LL, sv. 23, f. 5-7: godina 1541., f. 52': 1543.; sv. 29, f. 122'-123': 1563.; sv. 32, f. 24'-26: 1572.; sv. 34, f. 45'-46': 1580.), ljubičaste (LL, sv. 25, f. 28', 29: godina 1555.; sv. 33, f. 112-114': 1577.; sv. 35, f. 54: 1584., f. 81-82': 1585.; sv. 38, f. 14'-17': 1592.), zelene (LL, sv. 34, f. 45'-46': godina 1580.), žute (LL, sv. 35, f. 54: godina 1584., f. 76'-77': 1584.), boje limuna (LL, sv. 20, f. 258': godina 1534.; sv. 21, f. 54', 55: 1536.), bijele (LL, sv. 38, f. 14'-17': godina 1592., f. 35-42: 1593.), zagasitomodre boje (LL, sv. 23, f. 217', 218: godina 1546.). Godine 1690. Dubrovčani beglerbegu i njegovom čehaji darivaju damast “novih boja” (LL, sv. 37, f. 76'-80).

¹⁵⁹ Spominje se velut grimizni (LL, sv. 36, f. 122: godina 1588.; sv. 37, f. 76'-80: 1590.), crni (AT, sv. B 12, br. 63: 1636.) i *altobasso* (LL, sv. 23, f. 5-7: 1541.).

¹⁶⁰ LL, sv. 80, f. 133-146 (godina 1756.); sv. 81, f. 113' (1757.).

¹⁶¹ Što se ove vrste tkanine tiče, spominju se boja zlata (tal. dorato), tamno zelena (LL, sv. 36, f. 161, 161', sv. 37, f. 76'-80 (godina 1590.))

¹⁶² Godine 1591. beglerbeg je Dubrovčanima poslao svilene tkanine i 12 pojaseva, tražeći da ih oboje u crvenu i zelenu boju (LL, sv. 37, f. 251).

¹⁶³ AT, sv. B 21, br. 29 (godine 1704. beglerbeg je bio ogorčen, jer mu Dubrovčani nisu mogli izraditi četiri svilene zastave s cvjetnim uzorcima, ukrašene čipkom); sv. B 22, 280 (beglerbeg traži da mu se naprave nove zastave, jer su one koje ima preteške za nošenje, nedatirano).

svoje novce. Dubrovčani bi u takvim slučajevima, osim poslanika, uputili i osobu koja će nastupiti kao trgovac ili trgovački posrednik, očekujući da će tako lakše doći do obećanih novaca.¹⁶⁴ Beglerbeg Hasan-paša Predojević bio je, po svemu sudeći, veliki ljubitelj raznovrsnih tkanina. Stalno ih je naručivao od Dubrovčana u ogromnim količinama, i stalno ostajao dužan. Godine 1591. tražio je oko 60 lakata veluta iz Venecije, vrijednog 3307 talira. Godinu kasnije, naručio je 1000 lakata atlasa i damasta i 10 kavetaca veluta. Dubrovčani su, navodno, jedva uspjeli nabaviti manje od polovine u iznosu od 986 talira, međutim, vjerojatnije je da mu više nisu htjeli dati jer im je već bio dužan 2245 talira za ranije naručene tkanine. Godine 1593. isporučena mu je nova narudžba vrijedna 1468 talira, opet s napomenom da nije podmirio stari dug. Prije svega toga, godine 1590., Predojević i njegov čehaja naručili su 31 kavetac tkanina, u doba kada je poznati Haine-han, pozivajući se na nasljedstvo Ahmed-paše Hercegovića, pokušavao Dubrovčanima oteti veći dio Republike i od njega stvoriti konavoski sandžak. Dubrovčanima je trebala Predojevićeva zaštita od otimača, a ujedno su pokušavali podignuti cijenu soli koju su prodavali u Gabeli. Da ostvare cilj, ponudili su mu sve tkanine na dar, a poklisaru su dali i 105 lakata firentinskog atlasa da razdijeli po potrebi. Uza sve to, beglerbeg je pokušao zaraditi još i 3000 cekina, ljubazno nudeći da će ih uzeti tek kad na zadovoljstvo Dubrovčana obavi posao. Unatoč svemu, Hasan-paša Predojević dubrovačkim je vlastima ostao u dobroj uspomeni.¹⁶⁵

Raznovrsne su i usluge kojima su Dubrovčani kupovali dobrosusjedske odnose. Osmanlije su, recimo, stalno tražili dubrovačke zidare, minere, klačinare, kamenoresce za popravljjanje luke u Gabeli, za popravljjanje, obnavljanje i pojačavanje zidina, kula i tvrđava, gradnju mostova, zdenaca, javnih zgrada u Nadinu, Skadru, Herceg-Novom, Foči, Pljevljima, Mostaru, Klobuku, Onogoštu, Trebinju, Ljubinju, Slanom u Popovom polju.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Godine 1566. poklisar Ivo Palmota i trgovac Ivo Amabile uputili su se na dvor sandžakbega s naručenim suknom i damastom (*LL*, sv. 30, f. 143'). Godine 1567. isti je poslanik nosio sandžakbegu naručenu robu zajedno sa Stjepanom Sulkovićem, koji je trebao nastupiti kao trgovački posrednik (*LL*, sv. 30, f. 201, 202).

¹⁶⁵ J. Lučić, »Dubrovčani i Hasan-paša Predojević.«: 108. *LL*, sv. 37, f. 76'-80, 82-84'.

¹⁶⁶ *AT*, sv. B 9, br. 36 (godina 1715.), 61 (1645.); sv. B 10, br. 37, sv. B 11, br. 43 (1715.), br. 78, sv. B 22, br. 102; sv. B 24, br. 68 (1715.); sv. B 25, br. 50 (1713.); sv. B 26, br. 34 (1713.), br. 58, 88 (1713.); sv. B 131, br. 126 (1716.), br. 200, 205 (1725.). *LL*, sv. 21, f. 240'-243 (1547.) sv. 67, f. 133-135 (1705.); sv. 70, f. 41, 41'. *DA* 18, sv. 3278, 35, 36 (1703.). T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku.*: 276. V. Vinaver, *Dubrovnik i Turska u XVIII veku.*: 28.

Dubrovački kalafati i stolari gradili su brodove u Gabeli.¹⁶⁷

Na zahtjev i preporuku dostojanstvenika, Dubrovčani su organizirali prekomorska putovanja raznim uglednicima,¹⁶⁸ jednom čak i haremu beglerbegovog silahdara (oružnika), za kojega je beglerbeg zahtijevao primjereni smještaj u Dubrovniku do dolaska broda.¹⁶⁹

Osmanski su dostojanstvenici tražili usluge dubrovačkih liječnika za sebe i svoje dvorjane i suradnike.¹⁷⁰ Nerijetko su tražili određene liječnike u koje su imali povjerenja,¹⁷¹ a Senat je takvima, upravo iz tih razloga, dodjeljivao

¹⁶⁷ *LL*, sv. 21, f. 158 (godina 1545.); sv. 32, f. 41'-42' (1572.). *AT*, sv. B 10, br. 20 (1646.).

¹⁶⁸ Godine 1745. beglerbeg preporuča Mehmed hodžu koji putuje u Sjevernu Afriku (*CLDT*, sv. 2, f. 260'), godine 1747. svog čohadara, dvorjanina, koji putuje u Egipat (*AT*, sv. B 22, br. 55, te još jednog svog šticienika koji putuje u Aleksandriju (*CLDT*, sv. 3, f. 62), a prema nedatiranom dokumentu, Turčina koji putuje na Peloponez (*AT*, sv. B 10, br. 15).

¹⁶⁹ *AT*, sv. B 1, br. 198; sv. B 11, br. 62 (godina 1802).

¹⁷⁰ Godine 1508. dva su dubrovačka liječnika liječila oboljelog sandžakbega, 1546. sandžakbega je liječio dubrovački magistar Pavo, (T. Popović, »Upravna organizacija hercegovačkog sandžaka«: 94) Godine 1603. sandžakbega je liječio barbijer (*LL*, 40, f. 152-154), Godine 1701. beglerbeg je zahtijevao liječnika kirurga (*AT*, sv. B 11, br. 3), 1714. je dobio najboljeg dubrovačkog liječnika, kojega je poveo sa sobom u pohod na Crnu Goru (V. Vinaver, *Dubrovnik i Turska u XVIII veku*: 26), 1715. zahvaljuje na liječniku kojega su mu uputili (*AT*, sv. B 12, br. 55), 1754. traži liječnika kirurga s liječkovima (*AT*, sv. VI, br. 95), 1767. zahvaljuje na liječniku (*AT*, sv. B VI, br. 153), 1799. Dubrovčani mu javljaju kako mu šalju odličnog liječnika koji je u Italiji učio i medicinu i kirurgiju (*AT*, sv. B 15, br. 99). Godine 1711. kajmekam sandžakbega traži liječnika za stanovitog Ali-bega, kojemu su se "zamutile oči" (*AT*, sv. B 22, br. 29). Godine 1758. liječnik je bio potreban u beglerbegovu haremu (*AT*, sv. B 22, br. 111). Glasoviti dubrovački liječnik Flori liječio je beglerbega 1735. godine, a liječnik Pagani 1754. i 1767. godine. J. Lučić. »Dubrovčani i Hasan-paša Predojević.«: 95-98, spominje liječnike Tomu Budislavića, Salamuna Oefa, Jakoba Danona, Miha Squadro, Tomu Natalija, Gašpara Basso, ljekarnike Ivana Bartolomeja, Fridrika Ogerija, Ivana Markulina koji su 1590.-1593. pripravljali i liječili bosanskog beglerbega. Mirko Dražen Grmek, »Izvještaji triju liječnika o putovanjima po Bosni u XVIII. stoljeću.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6-7 (1959): 97-115, spominje dubrovačke liječnike Grka Emanuela, Talijana Jeremiju i Andriju, koji su u 1467. godine liječili jednog od prvih bosanskih sandžakbega, potom Tomu Budislavića, Marka Ferrija, Đura Hidžu, Lorenza Giromellu, Iva Seisensmita, Marka Florija, Iva Paganija.

¹⁷¹ Godine 1655. Dubrovčani nisu mogli uputiti oboljelom beglerbegu zatraženog liječnika Pera Danese, jer je navodno i sam bio bolestan (*LL*, sv. 55, f. 242'). Godine 1714. beglerbeg hitno traži liječnika Iva Seisensmita, a Dubrovčani mu ga šalju napominjući da to čine iako je u Gradu puno bolesnika, među kojima ima i plemića (*LL*, sv. 70, f. 159-161). Godine 1735. šalju mu liječnika Marka (*CLDT*, sv. 2, f. 64), a 1766. liječnika Paganija (*LL*, sv. 87, f. 118-120'). Prema nedatiranim dokumentima iz XVIII. stoljeća, beglerbeg je bio vrlo zadovoljan uslugama dubrovačkog liječnika Andrije (*AT*, sv. B 22, br. 250). Jednom prilikom tražio je liječnika Marka (*AT*, sv. B 22, br. 225), a drugom prilikom liječnika koji je bio svećenik u Trstenome (*AT*, sv. B 22, br. 280).

i poslaničke poslove.¹⁷²

I u samom Dubrovniku su se, uz pismenu preporuku sandžakbega i beglerbega, liječili njihovi dvorjani, suradnici i prijatelji, kao i članovi obitelji, primjerice, sin sandžakbega obolio od sifilisa 1509. godine.¹⁷³

S druge strane, uz pismenu preporuku sandžakbega i beglerbega, oboljeli dubrovački plemići liječili su se u Bosni ljekovitim mineralnim vodama.¹⁷⁴

Osim liječnika, od Dubrovčana su tražili i lijekove, poput sirupa od sjemenki breskve za bolesti želuca ili sirupa od paprice za bolesti pluća,¹⁷⁵ turjaka - zmijskog protuotrova,¹⁷⁶ tamarinda - istočnoindijske kisele datule, koji je služio kao purgativ i sredstvo za mršavljenje,¹⁷⁷ mandragore,¹⁷⁸ zatim ljekovitih napitaka koji su se, pored ostalih sastojaka, pripravljali od cimeta (tal. acqua di cannella) za trbušne tegobe,¹⁷⁹ cvjetova južnog voća kao purgativa,¹⁸⁰ muškata (tal. acqua moscata),¹⁸¹ gomolja crne rabarbare (lat.

¹⁷² Primjerice, 1735. godine liječnik fizik Marko Flori bio je 1735. godine zadužen izvijestiti beglerbega o europskim novostima i nagovoriti ga da ukine blokadu dubrovačkih granica (*LL*, sv. 73, f. 234'-236). Liječnik Ivo Batista Pagani liječio je 1766. godine beglerbega. Beglerbeg je očito bio zadovoljan njegovim uslugama, jer mu ga Dubrovčani šalju godinu kasnije s nadom da će riješiti jedan spor između dubrovačko-osmanskih podanika (*LL*, sv. 87, f. 118-120'; sv. 88, f. 7-27'. M. D. Grmek, »Izvjestaji triju liječnika«: 111-114).

¹⁷³ Sandžakbeg je 1535. godine poslao u Dubrovnik svog omiljenog oboljelog roba. Nastao je vrlo ozbiljan problem kad je rob pobjegao (*LL*, sv. 21, f. 18'-21). Prema nedatiranom dokumentu, bosanski je beglerbeg uputio u Dubrovnik svoga oboljelog agu na liječenje (*AT*, sv. B 26, br. 136). T. Popović, »Upravna organizacija hercegovačkog sandžaka«: 94.

¹⁷⁴ Godine 1745. Dubrovčani beglerbegu preporučuju bolesnog mladog plemića Balda Gozze koji će doći "na tu stranu uzimati nekakve vode s kojijem govoru da će se potvrditi u zdravlju i napraviti da mu se ne bi unaprijeda povratila njegova nemoć, koja ga je mnogo držala." (*CLDT*, sv. 2, f. 256). Prema jednom nedatiranom dokumentu, spomenuti je plemić išao u Bosnu i zbog "promjene zraka" (*Miscellanea* 18. stoljeće, F XII/1, 74). Godine 1754. beglerbega mole za pismo preporuke kako bi oboljeli Đivo Buća, Đivo Sorgo, braća Orsat i Frano Ragnina mogli bez ometanja koristiti ljekovite vode (*CLDT*, sv. 3, f. 208'). Bosanski beglerbeg u nedatiranom pismu piše Dubrovčanima da je udovoljio njihovoj molbi i izdao pismena naređenja kako bi se dva njihova plemića mogla neometano liječiti ljekovitim vodama (*AT*, sv. B IV 1, br. 206).

¹⁷⁵ *AT*, sv. B 22, br. 130, 132 (upućeno 1768. godine beglerbegu).

¹⁷⁶ *CLDT*, sv. 2, f. 201', 202 (beglerbegu 1743.).

¹⁷⁷ *LL*, sv. 74, f. 34-37' (za dvor beglerbega 1736.).

¹⁷⁸ *LL*, sv. 82, f. 109-115 (beglerbegu 1757.).

¹⁷⁹ *LL*, sv. 66, f. 182, 197 (1702. godine beglerbegu u dva navrata); sv. 95, f. 72-73 (1775. godine čehaji beglerbega).

¹⁸⁰ *LL*, sv. 73, f. 66' (1731. godine beglerbegu).

¹⁸¹ *LL*, sv. 42, f. 182 (1613. godine beglerbegu).

zulapium).¹⁸² Možda je kao ljekoviti napitak služila i mješavina sastavljena od malvazije, rakije, soka od limuna i papra, koju je 1723. godine naručio hercegovački sandžakbeg.¹⁸³ Osmanski dostojanstvenici i njihovi dvorski liječnici tražili su u par navrata i zmijske otrovnice za pripravljanje lijekova.¹⁸⁴

Usluge koje su tražili od Dubrovčana tijekom ratova uglavnom su se odnosile na preuzimanje i skladištenje hrane i drugih potrepština, koje su brodovima stizale u dubrovačku luku za Osmanlije u Bosni,¹⁸⁵ te na odašiljanje vijesti. Inače, vijesti i novosti iz kršćanskog svijeta uvijek su se očekivale od Dubrovčana, i u doba protuosmanskih ratova i u doba ratova između kršćanskih zemalja i u doba mira.¹⁸⁶ Opće je poznato da su Dubrovčani jednako i kršćanske vladare izvještavali o stanju u Osmanskom Carstvu, a ilustrativan je primjer zabilježen u dubrovačkoj arhivskoj seriji *Lettere di Levante*, u čijem se jednom svesku za 1559. godinu nalaze vijesti o kretanju turske armade odaslane u Napulj, te vijesti o kretanju kršćanske flote odaslane Osmanlijama.¹⁸⁷

¹⁸² *LL*, sv. 20, f. 203-204 (godina 1533.); sv. 23, f. 5-7 (1542.), f. 52' (1543.), f. 187-188' (1545.), f. 258 (1547.); sv. 30, f. 231'-232' (1568.); sv. 33, f. 112-114' (1577.).

¹⁸³ *LL*, sv. 44, f. 28'-30'.

¹⁸⁴ Primjerice, 1747. godine beglerbegov čehaja naručio je osam većih zmijski (AT, sv. B 22, br. 57). Godine 1738. beglerbeg je naručio dvanaest zmijski (CLDT, sv. 2, f. 108', 109).

¹⁸⁵ Godine 1634. beglerbeg traži od Dubrovčana barut i olovo jer mora ići u rat (AT, sv. B 9, br. 58). Godine 1738. i 1739. stižu žitarice za Bosnu koje su Dubrovčani dužni iskrcati i pohraniti (AT, sv. B VI, br. 39. CLDT, sv. 2, f. 153). Godine 1788. Dubrovčani javljaju beglerbegu da su iskricali i pohranili 10.000 tovara pšenice i boje se da će propasti jer po nju nitko ne dolazi (AT, sv. B 15, br. 79), godine 1790. iskricali su i pohranili pošiljku šatora (AT, sv. B 12, br. 42).

¹⁸⁶ Novoustoličeni beglerbeg 1645. godine želi čuti svjetske novosti (AT, sv. B 10, br. 10), godine 1714. i 1715. interesira ga kretanje mletačke armade (*LL*, sv. 69, f. 156'-159, 193-197'). Godine 1718. traži novosti o Španjalcima i Englezima (*LL*, sv. 70, f. 135'-140'), a 1734. godine Dubrovčani ga redovito izvještavaju o Prusima, Španjalcima, Englezima i Austrijancima (CLDT, sv. 2, f. 53., 56.-58., 59). Godine 1736. čak ga izvještavaju o četiri sumnjivca koji se nalaze u Gradu, a predstavljaju se kao Rusi (CLDT, sv. 2, f. 71, 71'). Tijekom ratne 1738. i 1739. godine beglerbeg je gotovo neprekidno dobivao vijesti iz Dubrovnika (CLDT, sv. 2, f. 109-110, 112, 112', 113', 115', 116, 118', 119, 122', 128, 128', 135', 136, 139-140, 142', 143, 145'-146', 158, 158', 161-162). Godine 1741., 1745. i 1747. interesiraju ga novosti iz Europe (*LL*, sv. 75, f. 122-124. CLDT, sv. 2, f. 259-260'; sv. 3, f. 47, 56). Godine 1768. i 1769. zahvaljuje se na novostima, a 1770. je nezadovoljan pruženim podacima i traži detaljnije vijesti o poslovima kršćanskih vladara (AT, sv. B IV, br. 168, 178, 181, 185). Godine 1798. Dubrovčani mu javljaju o kretanju mletačkih brodova iz Jakina prema Krfu (AT, sv. B 15, br. 97).

¹⁸⁷ *LL*, sv. 27, f. 184', 228.

Nemoguće je pojedinačno i poimenično nabrojiti kome su sve i zašto Dubrovčani stajali na usluzi, davali darove i novce, pa izdvajamo nekoliko slučajeva.

Jasak, potpunu ili djelomičnu zabranu izvoza sirovina, živežnih namirnica i drugih artikala s osmanskog tla u kršćanske zemlje u pravilu je postavljala Porta, i to obično u doba protuosmanskih ratova. Premda je deklarativno štitila slobodu dubrovačke trgovine, čak i u ratno doba, naziv kršćanske zemlje beziznimno bi obuhvatio i Dubrovačku Republiku, bilo zbog nemara, namjere da se i na ovaj način dobije nešto dubrovačkog novca, bilo zbog opravdane ili neopravdane sumnje da će Dubrovčani namirnice nabavljene na osmanskome tlu preprodati osmanskim neprijateljima. Tada bi na Porti nastupili dubrovački poklisari, tražeći ferman kojim će se iz ove odredbe Dubrovnik izuzeti.

Jasak se postavljao i u razdobljima mira, katkad krivnjom samih Dubrovčana. Recimo, dubrovački trgovci često su surađivali s drugim stranim trgovcima na području Osmanskog Carstva, dopuštajući im da se koriste privilegijama koje je uživala Republika. Osmanske vlasti neprekidno su se žalile da dubrovački trgovci varaju carinike prikazujući robu stranih trgovaca kao svoju, i u znak odmazde postavile bi jasak.

Međutim, svjesni koliko zabrana izvoza, odnosno blokada dubrovačkih granica ugrožava dubrovačke trgovačke poslove i vitalne interese, Osmanlije su često koristili jasak i kao sredstvo za ucjenu. Postavljali su ga i bosanski beglerbezi i hercegovački sandžakbezi, čak i lokalni vlastodršci, samovoljno ili odredbom s Porte, iz različitih razloga. Recimo, jasak je postavljen tijekom teškog dubrovačkog spora s velikim vezirom Kara Mustafom, 1677.-1682., beglerbezi i sandžakbezi postavljali su ga zbog kašnjenja uobičajenog dara. Godine 1757. čak su ga postavile lokalne trebinjske vlasti, optužujući Dubrovčane da su ubili nekog Vlaha.¹⁸⁸ U dubrovačkim arhivskim izvorima neprekidno se nižu spomeni o postavljanju i ukidanju jasaka. Teško je nabrojiti koliko je puta i zašto uspostavljan u razdoblju od XVI. stoljeća do pada Republike, i što su sve Dubrovčani u Istanbulu i Bosni poduzimali ne bi li ga ukinuli.

¹⁸⁸ Vesna Miović-Perić, *Na razmeđu*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1997: 51, 52.

Na primjer, tijekom dugotrajnog kandijskog rata (1645.-1669.) jasak je gotovo neprekidno postavljan i ukidan, i stalno je trebalo intervenirati da bi se izuzela Republika. Izvanredni dubrovački poklisar na Porti devet se mjeseci (od listopada 1650. do srpnja 1651.) borio za ukidanje jednog od takvih jasaka i na koncu uspio uz trošak od 3680 talira. Kao što se i moglo očekivati, odmah su uslijedile žalbe Dubrovčana da se ova odredba u Bosni ne poštuje, a deset mjeseci (svibanj 1652.) kasnije, Porta je opet proglasila jasak, koji je opet obuhvatio Dubrovnik. Dubrovčani su se žalili da im je zarada na carini između dvije blokade manja od troškova za njihovo ukidanje. Međutim, kako nije bilo drugog izlaza, novim poklisarima odobrili su trošak od 2000 talira za ukidanje novouvedenog jasaka.¹⁸⁹

Plaćanje različitih suma novca u Bosni za ukidanje jasaka vjerojatno najjasnije pokazuje koliko je presudna bila naklonjenost, odnosno nenaklonjenost pojedinca. Godine 1538. Dubrovčani su sandžakbegu darovali 200 zlatnika da bi proveo ferman o ukidanju jasaka. Godine 1548. morali su mu dati 30 kavetaca tkanina i 400 zlatnika, 1571. nenaklonjenom sandžakbegu u tri su navrata platili ukupno 5300 talira i 100.000 akči. Nije pomogla činjenica da su neposredno prije toga u sandžakbegov vojni logor poslali robu koju je zatražio i uputili liječnike za ranjene vojnike. Doduše, nisu mu htjeli poslati top koji je zatražio, ali su mu zato darovali 800 talira da se ne naljuti, a tako su u ovakvim situacijama i inače postupali.¹⁹⁰ Već sljedeće, 1572. godine, morali su novom, također nenaklonjenom sandžakbegu platiti 2000 zlatnika za ukidanje jasaka, a kad ih je dobio, zatražio je još toliko. I na to su morali pristati. Godinu kasnije, kad je opet uveo jasak, predali su mu 1000 zlatnika da dopusti samo uvoz vune u Republiku. Godine 1608. nudili su 100 zlatnika, 1649. godine 150 zlatnika, 1757. godine 1000 zlatnika,¹⁹¹ itd., itd.

Poput jasaka, stalno su se množili i raznorazni novouvedeni nameti na trgovačku robu, obuhvaćajući i dubrovačke trgovce. Osim toga, ugrožavao se i monopol prodaje dubrovačke soli osmanskim podanicima. Stalno je bilo

¹⁸⁹ *LL*, sv. 54, f. 130'141', 238-240; sv. 55, f. 10', 35'.

¹⁹⁰ *AT*, sv. B 9, br. 58 (umjesto topa darovali su novce bosanskom beglerbegu koji je 1634. godine morao ići u rat).

¹⁹¹ T. Popović, »Upravna organizacija hercegovačkog sandžaka«: 81. T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku.*: 195, 214, 259, 272, 296, 298. *LL*, sv. 50, f. 22 (godina 1649.); sv. 81, f. 109-115' (1757.). *CR*, sv. 81, f. 254 (1608.).

problema u osmanskome Herceg-Novom i Gabeli, gdje se do konca XVII. stoljeća prodavala dubrovačka sol. U XVIII. stoljeću neprekidno su otvarane skele u mletačkoj Neretvi, Risnu, Herceg-Novom, Makarskoj, Omišu, čime su kršene dvije odredbe: zaštita dubrovačkog solnog monopola i vječito ponavljana odluka da na području od Splita do Drača osmanski podanici smiju koristiti samo skele u Dubrovniku i u Stonu. Samo u prvoj polovini XVIII. stoljeća ova su se kršenja rješavala u Istanbulu i u Bosni 1703., 1705.-1710., 1720., 1721., 1726.-1730., 1733., 1736., 1737., 1740.-1742., 1746. godine.¹⁹² Godine 1741., pak, Dubrovčani su odlučili pokrenuti veliku borbu kako bi isposlovali neoborivi, dobro argumentiran i precizan ferman o spomenutim pravima. Odluku su, čini se, potaknuli Mlečani, tvrdeći lažno kako su u Herceg-Novom i Risnu skele oduvijek bile otvorene, pa zašto ne bi i sada. Potpuno neupućeni sultanovi ministri shvatili su da stvar treba temeljito istražiti, međutim, nisu imali volje posegnuti za dokazima nadohvat ruke - registrima u kojima su zapisane sve privilegije i fermi ikad izdani Dubrovčanima. Za istražitelje su odredili bosanskog beglerbega i njegova sina, kapidžibašu u Istanbulu, koji je nastupio kao poslanik Porte. Iako je istina bila više nego jasna, iako se radilo o pravima koja je Porta stoljećima potvrđivala Dubrovčanima, u Bosnu se koncem kolovoza 1741. godine hitno uputio poklisar Savin Frano Ragnina s dozvolom da za povoljan izvještaj potroši 6 bursi zlatnika (1 bursa iznosila je 133 i 1/3 zlatnika), koji su bez sumnje trebali poslužiti kao protuteža vrlo mogućem podmićivanju beglerbega s mletačke strane. Ubrzo je ovaj iznos povećan na 12,5 bursi. Ragnina je u Bosni boravio oko 6 mjeseci. Prvo je beglerbegu predao uobičajeni dar, jer je bio novoustoličen. Tom je prigodom njegovu sinu darovao 4 kaveca atlasa. Tijekom 6 mjeseci Dubrovčani su na beglerbegov dvor morali poslati veću količinu papira za pisanje, 700 limuna koje su u dva navrata naručivali u Italiji, te nešto najnovijih vijesti iz kršćanskog svijeta. Beglerbegovu muhurdaru (čuvar žiga) darovali su 2 kaveca atlasa, a sarajevskom muli i defterdaru po 1 kavetac atlasa. Za Ragninina boravka u

¹⁹² *LL*, sv. 67, f. 59, 59' (godina 1703.), f. 152'-155' (1705.), f. 161'-166, 193-206 (1706.), f. 299-233 (1707.); sv. 68, f. 42-43' (1708.), f. 105-106 (1709.), f. 126, 126' (1710.); sv. 70, f. 226, 236'-240 (1720.); sv. 71, f. 29'-36' (1721.); sv. 72, f. 1-6, 56-59' (1726.), f. 80 (1728.), f. 143'-144' (1729.), f. 177-183', 198-206 (1730.); sv. 73, f. 116'-118 (godine 1733. Dubrovčani navode kako fermi i bujruđije protiv otvaranja skele u Makarskoj koje su u posljednje vrijeme izvadili datiraju iz 1724., 1725., 1726., 1728. i 1729. godine); sv. 74, f. 22'-30' (1736.), f. 189 (1740.); sv. 75, f. 54'-58' (1741.); sv. 76, f. 149-150 (1746.).

Sarajevu, na Porti se odlučivalo o novom bosanskom beglerbegu, da bi na koncu bio potvrđen isti. U to ime su mu darovana 4 kaveca atlasa.¹⁹³ Situacija u Sarajevu se razvijala povoljno, pa su Dubrovčani odlučili uštedjeti na drugoj strani - povukli su odredbu kojom su poklisari harača na Porti smjeli potrošiti do 3000 reala. Dopustili su trošak od 500 na reis-efendiju i ćehaju velikog vezira, koji su mogli utjecati da ferman protiv mletačkih skala bude što djelotvorniji. Ferman je konačno izdan 6. siječnja 1742. godine sa zaključkom da je predmet pomno ispitan, na temelju čega svi prolazi koji vode u Makarsku, Gabelu, Herceg-Novu i Risan moraju biti zatvoreni za sve vrste robe. Na granicama bosanskog ejaleta i hercegovačkog sandžaka, na području od Splita do Drača, pristup je dopušten samo skelama u Dubrovniku i Stonu. Ragnina je razdijelio novce. Beglerbeg za sebe nije tražio ništa, očito u korist sina, koji je dobio 10 bursi. Jedna i pol bursa razdijeljena je na beglerbegovu dvoru, a jednu je dobio kapidžibaša, donositelj fermana.¹⁹⁴ Dubrovčani su bili vrlo zadovoljni, no ne zadugo. Nepune četiri godine kasnije, prolazi prema Makarskoj opet su bili otvoreni.¹⁹⁵

Pored ovoga, još je ključnih trenutaka u kojima se Porta, potpuno ili djelomično, oslanjala na arbitraže i procjene beglerbega.

Dubrovčani su 1703. godine jednogodišnji harač uspjeli pretvoriti u trogodišnji. Tome je prethodila dugotrajna borba na Porti, ali i na dvoru bosanskog beglerbega, od kojega je sultan zatražio procjenu materijalnog stanja u Republici. Nakon što je dugo vremena proboravio u Istanbulu, dubrovački poklisar Vladislav Sekondo Buća uputio se u Sarajevo kako bi tamo nastavio borbu za povoljan beglerbegov izvještaj Porti o dubrovačkoj nemoći. Na njegovu je dvoru proboravio nešto više od godinu i pol dana. Cijelo to vrijeme Dubrovčani su udovoljavali svim mogućim njegovim željama, željama njegovih službenika i članova obitelji. Beglerbegu, njegovu sinu, ćehaji, defterdaru, sarajevskom muli i muselimu u tom su razdoblju darovali ukupno 14 kavetaca atlasa, 3 kaveca sukna, 2 bačvice mariniranih barbuna, 3 bačvice maslina, 8 bačvi limuna, 650 naranača, 2 pletenke soka

¹⁹³ Dubrovčani su uvijek energično odbijali davati uobičajeni dar beglerbezima i sandžabezima kojima je služba na Porti potvrđena, tvrdeći kako je riječ tek o produžetku službe.

¹⁹⁴ *LL*, sv. 75, f. 34'-42', 66'-80', 110, 118, 122-124, 127, 127', 129', 151'-155, 157'; sv. 77a, f. 225'.

¹⁹⁵ *LL*, sv. 76, f. 149-150.

od naranče, 1 manju pletenku soka četruna, još 4 ljekovitog napitka od cime-ta, 6 posuda ušćerenih četruna, 3 posude ušćerenih ružinih latica, 1 kutiju ušćerenih bresaka (tal. *persicata*), 2 kutije kolačića *mostacioni*, 8 kutija *macnize* (?), 8 kutija dunja, 20 glava šećera, 5 pari naočala u kutijicama, još 6 pari naočala, 2 koraljna tespiha, zemljopisne karte, 2 srebrna bokala s umjetnim cvijećem, 8 mladica neimenovane vrste cvijeća, malvaziju, ne računajući uobičajeni dar koji je dobio beglerbeg, novoustoličen usred Bućine kampanje. Na koncu, kapidžibaša koji je s Porte u Sarajevo donio ferman o smanjenju harača dobio je obećanih 400 ungara i 700 dubrovačkih dukata, te vrč i posudu za umivanje, dok je beglerbeg dobio obećanih 3000 reala (oko 5030 dubrovačkih dukata), ćehaja 500 reala, a divan-efendija i stanoviti Mehmed-efendija po 20 dukata.¹⁹⁶

Navedeni popis darova i novčani iznos na prvi su pogled dojmljivi, međutim nemjerljivo je veća korist koju su Dubrovčani stekli beglerbegovim povoljnim izvještajem. Slično se zbilo i tijekom mletačko-dubrovačkog spora 1751.-1754. godine. Spor je započeo time što su se tripolitski gusari sklonili u dubrovačkoj luci bježeći pred galijama Mlečana, koji su ih progonili jer su gusari zaplijenili jedan njihov brod. U znak odmazde, Mlečani su počeli terorizirati dubrovačke podanike na kopnu i na moru, sjeći šume po otocima, sprečavati ribolov i lov na koralje, utvrdili su se na Lokrumu i u dubrovačkim vodama dubrovačkim brodovima naplaćivali tranzitnu taksu u znak svoje prevlasti na Jadranu. Nastavili su i nakon što su gusari napustili dubrovačku luku. Takvo postupanje, za koje više nije bilo nikakvog opravdanja, Dubrovčani su odlučili preokrenuti u svoju korist, time što će zatražiti ukidanje naplate tranzita na Jadranu. Iako su Mlečani trenutačno bili u prijateljskim odnosima s Osmanlijama, Dubrovčani su zatražili posredovanje Porte, računajući s pravom kako će nad krhkim prijateljstvom pretegnuti činjenica da je Dubrovačka Republika sultanova štćenica, a u spor su bili upleteni i tripolitski gusari, osmanski podanici. Porta je spor prepustila bosanskom beglerbegu.

Poklisar Mato Nikolin Sorgo stigao je u Sarajevo u drugoj polovini travnja 1754. godine. Uz svesrdnu pomoć dubrovačkog liječnika Paganija i dragomana Miha Zarinija vodio je kako je najbolje znao i umio pregovore s mletačkim predstavnikom i beglerbegom, koji je otvoreno pokazivao nestrpljenje želeći se što prije riješiti problema. Morao je pratiti beglerbega u njegovu obilasku

¹⁹⁶ LL, sv. 66, f. 182', 197, 238'-239', 241-243', 246; sv. 67, f. 14, 14', 60'-62'.

Foče, Gackog, Nevesinja, Prozora, Skopja, da bi se na koncu zaustavili u Travniku, gdje je sporazum konačno postignut u srpnju. Tijekom ta tri mjeseca bio je izložen prijetnjama, poniženjima, iznuđivanjima i raznoraznim protjevima na svakom koraku. Sveukupno, beglerbegu i njegovim suradnicima morao je darovati desetak koraljnih tespiha, pola tovara badema, pola tovara limuna (oko 400 komada), 3 posude ušećerenih četrna, 2 posude ušećerenih latica ruža i 2 ljubica, 2 posude konzervirane ili možda također ušećerene trave zvane *krastavica* (tal. conserva di borraggine), višnje i artičoke. Kad je spor okončan, beglerbeg je dobio obećanih 1000 zlatnika.¹⁹⁷ Uza sve neugodnosti, iznuđene darove i novac, Dubrovčani su, iskoristivši vješto Osmanlije, izborili važnu pobjedu nad Mlečanima. Ubuduće će predavati dar mletačkom zapovjedniku Jadrana, kojim će, umjesto ukinutog tranzita, simbolično priznavati mletačku vlast u Jadranu.

U više drugih navrata Dubrovčani su, nudeći novce, od bosansko-hercegovačkih dostojanstvenika tražili da izvijeste Portu o mletačkim nedjelima. Na primjer, 1618. godine ponudili su beglerbegu 100 talira za izvještaj o nedjelima mletačke armade, a 1631. godine 200 dukata za izvještaj o mletačkom zaposjednuću Lokruma. Tom prigodom beglerbeg je od Dubrovčana zahtijevao 2 sanduka baruta, 2 olova, jedan sanduk sapuna, 2 barila limuna i naranača, 2 barila malvazije, 6 svežnjeva svijeća, 10 *quinterneta* papira i veliku bocu soka od limuna.¹⁹⁸

Gotovinom su plaćane bezbrojne usluge. Tako je 1659. godine sandžakbeg dobio 200 talira za izvještaj Porti da Dubrovčani ne surađuju s hajducima.¹⁹⁹ Godine 1707. beglerbegu je obećano 1000 dubrovačkih dukata, a njegovom čehaji 100 ako spriječe nelegalnu prodaju konkurentne soli u Sutorini.²⁰⁰ Godine 1649. sandžakbegu su nudili 200, 300 talira, a 1685. 1000 talira, ako iz razbojničkih ruku oduzme robu pokradenu dubrovačkim trgovcima.²⁰¹

Dubrovčani su gotovinom redovito pokušavali ukloniti razbojнике koji su terorizirali dubrovačko stanovništvo na granici, a poučeni iskustvom, bili su

¹⁹⁷ Vesna Miović-Perić, »Spor između Dubrovnika i Venecije 1751.-1754.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, Dubrovnik, 1991: 99-116. *DA* 18, sv. 3253, br. 18 (prepiska poklisara Mata Nikolinog Sorga i dubrovačkog Senata od 15.5.1754. do 18.8.1754.).

¹⁹⁸ *LL*, sv. 43, f. 133', 134 (godina 1618.); sv. 45, f. 175-176 (1631.).

¹⁹⁹ *LL*, sv. 57, f. 142', 143.

²⁰⁰ *LL*, sv. 67, f. 299-233.

²⁰¹ *LL*, sv. 55, f. 237' (godina 1654.); sv. 64, f. 206'-209' (1685.).

spremni platiti tek po obavljenom poslu. Tijekom XVII. stoljeća nudili su od oko 200 do čak 2000 talira za glavu jednog razbojnika.²⁰² Plaćanju, čini se, nije bilo kraja, kazuje primjer iz 1643. godine. Tada je poslanik sandžakbega, po usmenom nalogu svoga gospodara, na Pločama objesio crnogorskog razbojnika Omera Palikuću. Bojeći se posljedica, laganja i podmetanja, Dubrovčani su od sandžakbega zatražili pismenu potvrdu o razlozima i nužnosti presude i u to ime mu ponudili 200 talira i 2 kaveca atlasa. Sandžakbeg je primio dar, a obećanje nije održao.²⁰³

Bili su spremni platiti i za uklanjanje osmanskih službenika i samih dostojanstvenika kad bi prevršili mjeru, međutim, izuzimajući spomenute Abaza-pašu i Šahin-pašu, neuspješno, čak s teškim posljedicama 70-ih godina XVI. stoljeća, što je jedan od primjera potpunog promašaja dubrovačke diplomacije. Godine 1720. bili su spremni na beglerbegovu dvoru platiti 1000 zlatnika za tajnovitu smrt Osmana, trebinjskog kapetana koji im je godinama zagorčavao život.²⁰⁴ Godine 1638. poklisari harača uzalud su velikom veziru nudili 1000 dukata ako ubije ozloglašenog sandžakbega Bali-bega, a nešto manje ako ga premjesti na Rodos ili u Anadoliju. Poklisari su na Porti svim silama rovarili i protiv Hasan-paše Prodovića, sandžakbega od travnja 1572. do travnja 1574., ucjenjivača i ozbiljnog neprijatelja. Godine 1573. pokrenuli su na Porti promišljenu kampanju, pokušavajući dokazati da je Hasan-paša nespretn i nesposoban političar, nedorastao ulozi sandžakbega u tekućem ciparskom ratu (1569.-1573.). Hasan-paša, međutim, ne samo što nije bio smijenjen, nego je i doznao za dubrovačke planove. Od srpnja 1573. do travnja 1574. za odmazdu je u više navrata zavodio jasak, koji je odbijao

²⁰² Godine 1547. nudili su 5000 akči za pogubljenje stanovitog Mehmeda, koji je ubio dubrovačkog podanika u Konavlima (T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku.*: 219). Godine 1606. nudili su 1500 talira za javno pogubljenje bar nekolicine, šestorice do osmorice razbojnika iz Risna i Novog, koji su opljačkali Dubu, oteli dva plemića i nekolicinu Dubljana, od kojih su četvoricu ubili (*LL*, sv. 41, f. 115-119). Godine 1656. beglerbegu su prvo ponudili 300 talira samo da uzme u obzir ferman i bujruhdije njegovih prethodnika protiv novskih zlića, potom su mu ponudili još po 500 talira za glavu svakog od petorice zlića koji su ubili dvojicu Dubljana. Iste godine nudili su mu 2000 talira za pogubljenje najozloglašenijeg Novljanina Omera Begzadića (*LL*, sv. 56, f. 65-70, 135). Godine 1666. sandžakbegu su bili spremni dati 200 dubrovačkih dukata (oko 200 talira), a njegovom čehaji 50 za glavu već tada ozloglašenog Grujice Vukovića, i isto toliko za glavu svakog njegovog sudruga (*LL*, sv. 60, f. 49-51), itd., itd.

²⁰³ *LL*, sv. 48, f. 176'-180'.

²⁰⁴ *LL*, sv. 70, f. 247.

ukinuti sve dok ne bi dobio sultanov ferman i pozamašne sume novaca.²⁰⁵

Držanje sandžakbega i beglerbega, koji su stoljećima kontaktirali s Dubrovčanima, ne može se u potpunosti svesti pod zajednički nazivnik. Među njima je bilo najiskrenijih dubrovačkih prijatelja, kao i onih koji su postupali proračunato, želeći iz Republike izvući što više materijalne koristi, do onih koji su nastupali kao ozbiljni i opasni neprijatelji. Međutim, činjenica je da su svi oni u narušenoj osmanskoj hijerarhiji imali priliku postupati u skladu sa svojom naravi i nagonima. Isto je tako činjenica da za njih dubrovačke usluge i darovi nisu bili samo znak časti i uvažavanja, nego, nedvojbeno, i dodatak ograničenim prihodima s kojim su, po svemu sudeći, morali sami uzdržavati kompletan dvor,²⁰⁶ dodatak oskudnoj trpezi i, uopće, oskudnoj svakodnevicu. Kako, na primjer, drukčije protumačiti postupke spomenutog beglerbega, koji je 1703. godine procjenjivao jesu li Dubrovčani u stanju i dalje plaćati jednogodišnji harač. Dakako, on je prije svega tražio i dobio značajnu sumu novaca, no isto je tako, koristeći pruženu priliku, tražio i ušćereno voće, lijevke, ribu, naočale, zemljopisne karte...

Najvišim dostojanstvenicima u Osmanskom Carstvu dodjeljivani su takozvani hasovi, nadarbine od kojih su, za trajanja službe, ubirali određeni prihod, odnosno rentu. Has bosanskog beglerbega bio je jedan od najmanje vrijednih u cijelom Carstvu i iznosio je oko 650.000 akči. Kao što je rečeno, bosanski su beglerbezi iz tog razloga dobivali u apanažu pojedine sandžake u svom ejaletu, najčešće hercegovački, ali i požeški, lički, bihački.²⁰⁷

Kako bismo barem otprilike utvrdili koliko su bosansko-hercegovačkim dostojanstvenicima značili dubrovački darovi, uzmimo za primjer hercegovačkog sandžakbega čiji je has iznosio 410.515 akči, mada mu to, dakako, nije bio jedini prihod. Prema tečaju iz dvadesetih godina XVII. stoljeća,²⁰⁸ riječ je bila o protuvrijednosti od oko 3400 zlatnika. Samo četiri uobičajena dubrovačka dara iz 1621. godine²⁰⁹ sandžakbegu, ne računajući neuobičajena

²⁰⁵ T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*: 193, 295-298.

²⁰⁶ T. Popović, »Upravna podjela hercegovačkog sandžaka«: 99.

²⁰⁷ Hazim Šabanović, »Vojno uređenje Bosne od 1463. g. do kraja XVI stoljeća.« *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 11 (1961): 176, 177.

²⁰⁸ V. Vinaver, *Pregled istorije novca*: 148.

²⁰⁹ *LL*, sv. 43, f. 219-222 (dar novoustoličenom sandžakbegu), 223'-224 (dar prigodom dolaska u Gabelu), 226' (dar poklisara harača), 234'-236 (dar prigodom dolaska u Herceg-Novi kroz Konavle). Iz obračuna je izostavljen peti, uobičajeni dar za Božić, čiju je novčanu protuvrijednost teško precizno izračunati.

jene, iznosila su ukupno oko 680 zlatnika,²¹⁰ odnosno jednu petinu njegova službenog godišnjeg prihoda.

Čak se događalo da su novoimenovani bosansko-hercegovački dostojanstvenici tražili od Dubrovčana dar i prije nego što bi stupili nogom u Bosnu i Hercegovinu. Razlog tome je činjenica da su prigodom imenovanja morali ministrima Porte podijeliti zakonom propisane pozamašne novčane darove, bez čega nisu mogli preuzeti dužnost.²¹¹

Beglerbezi, sandžakbezi i njihovi najbliži suradnici bili su vrlo osjetljivi ako bi Dubrovčani na bilo koji način odstupili od uobičajenoga. Na primjer, novi beglerbeg nije htio 1595. godine primiti tkanine jer nisu bile mletačke, kako je uobičajeno, nego iz Firenze.²¹² Dubrovčani su zato predavali protuvrijednost u gotovini kad god ne bi uspjeli nabaviti tkanine iz Venecije, što se očito prihvaćalo bolje od "neprijemljene" zamjene.²¹³ Problema je bilo i s poklisarima harača, ako sandžakbega ne bi uspjeli pronaći.²¹⁴ Želeći dobiti svoje darove što prije,

²¹⁰ Četiri spomenuta dara ukupno su iznosila 500 zlatnika, 6 kavetaca sukna, 24 kutije zahara, 22 glave šećera, 10 svežnjeva svijeća i 32 vrećice začina. Dvadesetih godina XVII. stoljeća prosječna vrijednost jednog kaveca sukna iznosila je 30 dubrovačkih dukata, odnosno 20 zlatnika. Prema cijenama iz 1721. godine, ukupna vrijednost spomenutog iznosa svijeća, šećera, zahara i začina iznosila je oko 60 zlatnika. (*Detta*, sv. 9, f. 80. V. Vinaver, *Pregled istorije novca*: 148, 233, 234).

²¹¹ Na primjer, 1647. godine dubrovački su poklisari harača izvijestili vladu kako novoimenovani sandžakbeg ne može stupiti na dužnost jer nema 8000 talira, koliko je dužan zamjeniku velikog vezira, koji mu je dodijelio taj položaj (H. Šabanović, »Vojno uređenje Bosne«: 177). Godine 1605. u Dubrovniku se pojavio rođak novoimenovanog sandžakbega s njegovim pismom iz Istanbula, u kojem zahtijeva da mu se po rođaku pošalje 300 zlatnika iako još nije stigao u Hercegovinu. Dubrovčanima je bilo jasno da je sandžakbegu novac potreban za plaćanje imenovanja. Bojali su se lošeg primjera, koji bi mogli zlorabiti budući sandžakbezi. Stoga su se odlučili na kompromis koji ih je dodatno stajao, ali zato nije dovodio u pitanje trenutak i mjesto darivanja uobičajenog dara. Sandžakbegu su poslali 300 talira i poručili mu da je riječ o neuobičajenom daru kojim pokazuju kako su spremni udovoljiti njegovim željama (*LL*, sv. 41, f. 99-104').

²¹² *LL*, sv. 39, f. 17 (poklisar se, na sreću, snašao i nabavio ih u samoj Banjoj Luci).

²¹³ Prema raspoloživim podacima za razdoblje od konca desetih do konca tridesetih godina XVII. stoljeća, protuvrijednost za kavetac sukna iznosila je od 28 do 32 dubrovačka dukata od 40 grošeta (*LL*, sv. 43, f. 144-145: 1618. godina, f. 267', 234'-236: 1621., f. 263, 263': 1622.; sv. 44, f. 48', 49: 1624.).

²¹⁴ *LL*, sv. 40, f. 28'-29' (godina 1601.); sv. 44, f. 152, 152' (1627.); sv. 45, f. 246'-248 (1632.); sv. 47, f. 266 (1640.). *AT*, sv. B 25, br. 68 (bez datuma). Ovakvi su se slučajevi događali, iako su poklisari harača obično imali nalog da sandžakbega potraže i izvan sjedišta, ako je njegovo trenutno boravište od njih bilo udaljeno pola (*LL*, sv. 46, f. 274': godina 1635.), jedan (*LL*, sv. 48, f. 21'-31: 1635.) ili tri dana puta (*LL*, sv. 23, f. 20', 21: 1543.) - ova se odredba mijenjala ovisno o sigurnosnim i zdravstvenim uvjetima na putu.

dostojanstvenici bi obično uputili prosvjedno pismo,²¹⁵ a katkad bi čak postavili jasak, koji je trajao sve dok se poklisari ne bi pojavili s darovima.²¹⁶

Zlovoljne reakcije izazivalo je i svako drugo kršenje uobičajenog postupka, recimo ono koje je ukazivalo na uskraćivanje izraza časti i poštovanja. Neprimjereni potpis na dubrovačkom pismu bio je dovoljan razlog za beglerbegovu ljutnju. S tim u vezi, njegov čehaja je 1753. godine prijateljski upozorio Dubrovčane: “Sada je ovako zapovidio Gospar, u knjigama vašijem što su prije dohobile potpisivali ste se “sluge begovi dubrovački”, a sada potpis ove knjige bio je “prijatelji sinčeri”, znate staru regulu, zato po staroj reguli pišite, vezijeri su velika gospoda. Insoma, ovo je ljubežljiva amonicion, ma drugi put nemojte da tako bude.”²¹⁷

Bosanski beglerbezi i hercegovački sandžakbezi, nesputani hijerahijom, slobodni u donošenju odluka, nedostatnih prihoda, a ujedno i predstavnici za Dubrovčane vrlo jake i važne države, smješteni u najbližem dubrovačkom susjedstvu, bili su među najvažnijim i najkompliciranijim likovima u dubrovačkoj diplomaciji na Istoku. Navedene attribute možda je najprimjerenije usporediti s medaljom koja ima dvije strane. Dostojanstvenici su se zbog oskudice mogli zadovoljiti skromnim darovima, međutim, medalja se lako mogla okrenuti. Gotovo potpuno odriješeni ruku, bez straha od kazne ili posljedica, u svakom su se trenutku mogli pretvoriti u nenaklonjene ucjenjivače koji traže darove, novce i usluge bez kraja i konca. Dubrovačke diplomatske aktivnosti započinjale su u trenutku kad su poklisari i konzuli iz Istanbula javljali o naravi, sklonostima i manama upravo imenovanog bosansko-hercegovačkog dostojanstvenika. Tako su Dubrovčani znali što mogu od njega očekivati i prije nego što bi nogom kročio u Bosnu. Aktivnosti su se nastavljale u dvorani Senata, gdje se strpljivo i precizno vagala vrijednost dara, odnosno suma potrebna za rješenje tekućeg problema, koja će zadovoljiti očekivanja i želje pojedinog dostojanstvenika.

²¹⁵ AT, sv. B 9, br. 44 (žalba beglerbega Halil-paše, bez datuma); sv. B 12, br. 21 (žalba beglerbega Mustafa-paše 1633. godine); sv. B 12, br. 26 (žalba beglerbega Mustafa-paše, koji je u znak dobre volje poslao Dubrovčanima svoj uobičajeni dar, kaftan); sv. B 23, br. 18 (bez imena i datuma); sv. B 26, br. 13 (žalba sandžakbega Ebu Bekira 1719. godine).

²¹⁶ Godine 1542. novoustoličeni sandžakbeg je upravo pobjesnio, jer poklisari nisu uručili primjereni dar njegovoj supruzi, pa je odredio jasak za dubrovačku granicu, koji je ukinut kada je posebni dubrovački poklisar ispravio grešku (LL, sv. 23, f. 5-7). Godine 1565. postavio je potpuni jasak, držeći kako nije dobio odgovarajući dar prigodom prolaska kroz Konavle (LL, sv. 30, f. 68'-70). Godine 1609. jasak je postavio beglerbegov čehaja, jer ga Dubrovčani nisu darivali kad je postavljen za hercegovačkog sandžakbega (LL, sv. 42, f. 33-35). Godine 1709. sandžakbeg je postavio jasak samo da bi požurio dolazak poklisara s darovima (LL, sv. 69, f. 121'-126).

²¹⁷ AT, sv. B 22, br. 85 (pismo je s turskog jezika preveo dubrovački dragoman).

Premda nabrojani darovi i usluge ostavljaju dojam da su Dubrovčani darivali i plaćali uvijek i bezuvjetno, ipak nije bilo tako. Istina je da su bili spremni uložiti mnogo kako bi u startu pridobili uglednika i održali njegovu naklonost.²¹⁸ Međutim, imali su granicu preko koje nisu htjeli prijeći, a dubrovački poklisari katkad su se doslovno cjenkali na bosansko-hercegovačkim dvorovima.²¹⁹ Ipak, nekad izlaza nije bilo, pa nije moglo biti ni granice, na primjer u slučajevima jasaka, najpogubnijeg osmanskog oružja protiv Republike. Tu su Dubrovčani, uvjetno rečeno bili na gubitku, već zbog same činjenice što su morali plaćati nešto što su već platili u Istanbulu. S druge strane, uza sve troškove, nemjerljiv je dobitak stečen u borbi za smanjenje harača 1702./1703. ili tijekom spora s Mlečanima 1751.-1754.

Sve su se diplomacije služile mitom i darovima, iskorištavale korupciju kako su najbolje mogle, što se općenito smatralo dozvoljenim.²²⁰ Darovi, novac i usluge bili su najvažniji činitelji dubrovačke diplomacije na osmanskim dvorovima, jer su tako nalagale okolnosti, a njenu je vještinu određivala pravilna procjena osobe i pristupa, odnosno potrebnog troška. Ma koliko dubrovačka državna riznica bila opterećena izdacima, a poklisari izloženi pogibelji i neugodnostima, promatrajući općenito, dubrovačka diplomacija u Bosni bila je uspješna. Kako drukčije protumačiti ove činjenice: dubrovačka trgovina opstajala je u nemogućim okolnostima, uza sve prepreke, zabrane i opterećenja; mada često kršen, opstajao je i dubrovački solni monopol, kao i odredba o Dubrovniku i Stonu kao jedinim dopuštenim skelama na području od Splita do Drača; uz dobro odmjerenu količinu novca i darova, bosanski su vlastodršci štitili Republiku od Mlečana, pa i od nepovoljnih namjera same Porte.

²¹⁸ O tome svjedoče četiri uobičajena dara koje su predavali svakom novoustoličenom dostojanstveniku, dodatni darovi koje su neko vrijeme predavali naklonjenim beglerbezima, redovito darivanje spomenutog Ahmeda Dugalija, ili recimo odnos Dubrovčana prema, Sinanu, sandžakbegu koji je im je bio iznimno sklon, pa su ga baš zato neprekidno obasipali darovima (T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI. veku.*: 241, 242).

²¹⁹ Na primjer, 1747. godine dubrovački se poklisar na beglerbegovu dvoru borio za povoljan tečaj dubrovačkog talira u Bosni. Beglerbeg je prvo tražio 3000, a onda je pristao na 1000 zlatnika. Senat je poklisaru naložio da pokuša još više smanjiti iznos, jer ako je pristao na 1000, nakon što je tražio trostruko, lako bi mogao pristati i na manje (*LL*, sv. 76, f. 225-226'). Nadalje, godine 1588. beglerbeg je neprekidno i iznova tražio darove za ukidanje jasaka. Kada je nakon sukna, atlasa, damasta, veluta, malvazije, zahara, šećera, začina, svijeća, limuna, naranača, grožđa, darovanih ne samo njemu, nego i najbližim suradnicima i običnim dvorjanima, zatražio i novce, Dubrovčani nisu htjeli pristati. Jasak je ipak ukinuo (*LL*, sv. 36, f. 80', 81, 95, 119, 122, 145', 146, 147-148, 153-158).

²²⁰ Z. Šundrica, »O darovima u dubrovačkoj diplomaciji.«: 53.

THE BOSNIAN BEYLERBEY AND HERZEGOVINIAN SANCAKBHEY AND THE DIPLOMACY OF THE DUBROVNIK REPUBLIC

VESNA MIOVIĆ-PERIĆ

Summary

Being posted in the vicinity of Dubrovnik, the Bosnian beylerbeys and the Herzegovinian sancakbeys were among the most significant East officials that Dubrovnik had to deal with. They represented a powerful state that was very important for Dubrovnik. At the same time, however, they were quite autonomous in their duties, and provided with scarce incomes. Following the practices in Istanbul and Bosnia alike, Ragusan diplomacy resorted to gifts, money, and services. Among skills of a good diplomat was the ability to find a personal approach, that is, to estimate the expenses to be conceded.

Several series in the Dubrovnik State Archives (e.g., the letters and instructions of the Senate to its envoys in Bosnia, the Senate records, Turkish letters, etc.) contain considerable evidence on all the activities to which the Ragusan authorities resorted over the years in order to develop and maintain good relations with these two Turkish administrators in Bosnia. Since the day of their installation, the Ragusans would honor them with ordinary (It. *ordinario, solito*), habitual gifts (e.g., money, cloths, sugar, candles, spices, and sweets) that were presented to them by Ragusan representatives during ceremonies. On other occasions they received extraordinary (It. *extraordinario*) gifts, including money. The Ottomans themselves were in constant pursuit of a variety of favors and services (medical care, masons, stone masons, etc.), ordered foodstuffs of all kinds (sweets, fruit, candied fruit, oil, and beverages, both alcoholic and non-alcoholic), luxuries, and useful everyday products (mirrors, compasses, glasses, geographical charts), as

well as animals for sport (hunting dogs and falcons).

Gifts, money, and services were the most decisive factors in the Ragusan diplomatic contacts with Ottoman officials. Regardless of the expenditures the Dubrovnik treasury was burdened with and the danger and inconvenience the Ragusan envoys were put to, it was generally viewed that the Ragusan diplomacy in Bosnia was successful. This can be proven by the following: the Ragusan trade business survived through the most unfavorable conditions, in spite of all the bans, obstacles, and burdens; although frequently violated, the Dubrovnik salt monopoly managed to exist, together with the regulation according to which Dubrovnik and Ston were the only permitted marts on the coast between Split and Durrës. With an adequate amount of money and plenty of gifts, the Bosnian high officials protected the Republic from the Venetians and the hostile intentions of the Porte itself.